

L'ÈPOCA ROMANA A DARRÓ (VILANOVA I LA GELTRÚ)

**ALBERT LÓPEZ I MULLOR
XAVIER FIERRO I MACÍA**

La primera aportació dels autors sobre els resultats de les excavacions de Darró, la van fer en les anteriors Jornades d'Estudis Penedesencs; aleshores es van referir a l'establiment ibèric. En aquest cas, el tema és la vil·la romana, on han desenvolupat treballs des del 1986 fins ara. Aquest sector del jaciment era conegut en part gràcies a les investigacions dirigides pel Dr. Arribas els anys 1956-1957. Això no obstant, ara s'ha descobert una zona molt més extensa, amb nombroses cambres corresponents a la pars urbana o residència, i també moltes dependències de la pars rustica o lloc destinat a la transformació de les matèries primeres, entre les quals destaca una terrisseria de final del segle I a.C., on es manufacturaven àmfores vinàries. De totes maneres, el més important és el fet d'haver establert una cronologia precisa per les diverses etapes de la vil·la, datades del segle I a.C. fins al segle VI d.C.

L'ÈPOCA ROMANA A DARRÓ (VILANOVA I LA GELTRÚ)

I. INTRODUCCIÓ

Les notícies de l'existència de la vil·la romana de Darró són molt antigues i fragmentàries. Per trobar les primeres referències del jaciment cal remuntar-se a la «Carta del Doctor D. Jayme Pascual... al Doctor D. Francisco Papiol de Padró», datada el 1789 i transcrita gairebé completa a la *Historia de Villanueva y Geltrú*, publicada per Coroleu fa més d'un segle⁽¹⁾. L'erudit canonge esmenta en la seva exposició «las fábricas subterráneas que se han descubierto [prop de l'ermita de Sant Gervasi] y los muchos sepulcros llenos de huesos y calaveras pasado el cráneo de algunas de ellas con un clavo». Aquest paràgraf, glosat encertadament pels autors de la *Carta arqueològica de la provincia de Barcelona*⁽²⁾, ens il·lustra sobre la possible existència d'un poblat ibèric, atès el ritu practicat amb els cranis, i dóna a entendre que la presència de les ruïnes era cosa sabuda fa dos-cents anys. Pel que fa a la vil·la romana, a la *Carta arqueològica* es recull la notícia de la troballa d'un mosaic en blanc i negre, que es va destruir, i d'un «home de pedra» del qual no s'ha tornat a tenir cap referència⁽³⁾.

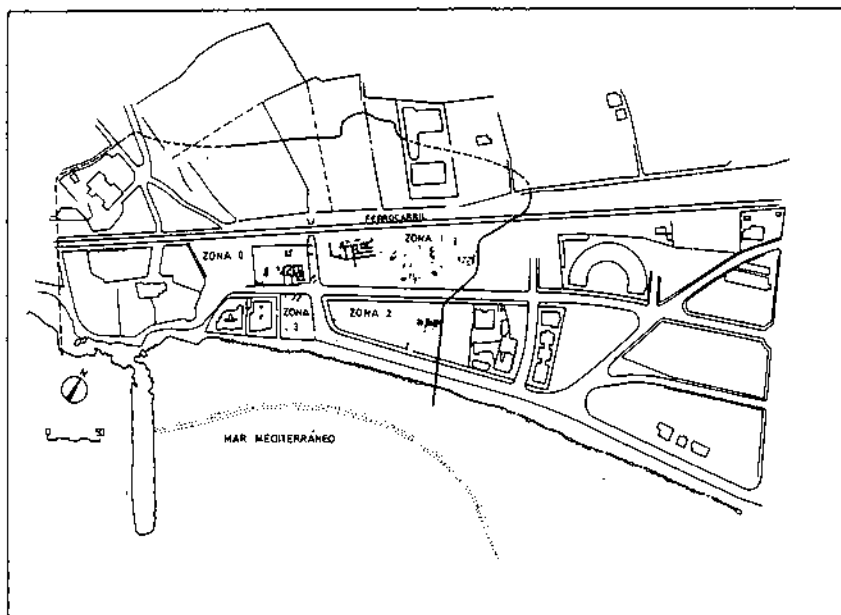
Malgrat tot, les primeres evidències tangibles de la presència romana que han arribat a nosaltres es van localitzar amb motiu de les obres del ferrocarril, el 1880: es tracta d'un capitell i una base de columna que, juntament amb altres vestigis trobats més tard (infra), avui es conserven en el museu del castell de la Geltrú. Poc després es va donar a conèixer de forma científica l'únic epígraf descobert al jaciment fins ara

—del qual ens ocuparem més endavant—, que ja havia estat publicat per Pascual i Coroleu⁽⁴⁾. Aquestes vistoses troballes van engrescar l'inquiet Albert Ferrer i Soler per tal d'esbrinar el veritable abast de les ruïnes de Darró i, juntament amb alguns col·laboradors, va realitzar els primers estudis que podríem dir arqueològics en el sentit actual del terme⁽⁵⁾.

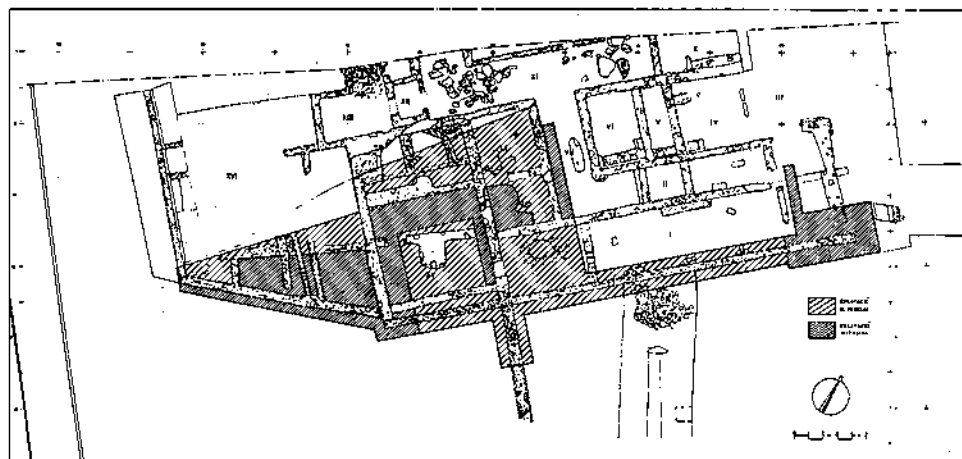
Un cop desaparegut Ferrer i Soler, l'interès per la vil·la —en aquell temps l'establiment ibèric no es coneixia gaire— va continuar, i el professor Antoni Arribas va dur a cap dues campanyes d'excavació sistemàtica. Els treballs d'aleshores es van concentrar en un indret situat entre el llit del torrent de Sant Gervasi, la platja i la via fèrria —en una finca que actualment anomenem zona 1 (lâm. I)—, i van servir per delimitar el mur que tancava la *pars urbana* a migdia i diversos àmbits de la residència (I, VIII, IX, XIV, XV i XVI), alguns dels quals es van buidar totalment. Aquesta recerca es va publicar al cap de poc temps⁽⁶⁾, i durant molts anys ha estat l'única notícia que es coneixia sobre el sector romà del jaciment. Fins i tot, algunes de les conclusions, com ara la hipotètica destrucció durant la ràtzia franca dels anys seixanta del segle III, han esdevingut referències clàssiques en els tractats d'història antiga⁽⁷⁾, encara que, com veurem, calia revisar-les i matisar-les. En qualsevol cas, l'excavació d'Arribas va ésser modèlica pel seu temps, tant pel que fa al treball de camp, com per la manera de presentar els resultats, i la nostra actuació recent se n'ha beneficiat prou.

Les darreres excavacions han tingut un caire diferent de les que es van fer la dècada dels cinquanta. L'any 1983, l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú va sol·licitar a la nostra corporació l'estudi sistemàtic, l'ordenació i la restauració de les ruïnes de Darró, per tal de poder posar-les a l'abast públic. Des d'aleshores, el nostre Servei va començar aquesta tasca en estreta col·laboració amb els serveis tècnics municipals.

En primer lloc calia conèixer l'extensió real del jaciment, la qual cosa va implicar un treball de prospecció molt llarg i obscur, que es va desenvolupar bàsicament els anys 1984 i 1985, encara que anteriorment ja s'havien realitzat alguns sondeigs amb la mateixa finalitat⁽⁸⁾. Un cop assolit l'objectiu, es va començar a excavar en extensió tota l'àrea arqueològica, a fi d'obtenir una visió qualitativa de les restes que contenia. Aquesta actuació, en principi poc espectacular, que es va dur a cap els anys 1985 i 1986, va proporcionar la localització de la terrisseria romana a la zona 2 (lâm. VIII)⁽⁹⁾, que tot seguit es va excavar. Era la primera vegada que investigàvem de debò restes de la vil·la, ja que fins

Planta general del jaciment amb la nomenclatura de les zones d'excavació.

Planta de l'àrea coneguda de la pars urbana de la vil·la. S'indiquen els sectors excavats per Arribas, tant en superfície com en profunditat.

aleshores les úniques estructures imperials exhumades a Darró durant les excavacions recents havien estat les restes d'una estança molt arrasada, situada a la zona 0, que es va posar al descobert al llarg dels treballs de salvament coordinats per Ferrer i Martí⁽¹⁰⁾.

Gairebé paral·lelament al descobriment de la *figlina*, vam començar a delimitar una colla d'àmbits de la *pars rustica*, que havien estat dedicats a la transformació de les matèries primeres agrícoles. També eren molt arrasats, però resultaven prou interessants per documentar-ne el funcionament (l'àm. VII). A més, dins la mateixa campanya, vam destapar les ruïnes descobertes pel professor Arribas i vam excavar en extensió tota la *pars urbana* que hi havia a migjorn del ferrocarril, a més de fer-hi certs sondeigs (l'àms. II.2, IV.2).

Al llarg de 1987 i de 1988, va continuar la investigació qualitativa del jaciment, i els esforços van afectar algunes dependències rústegues de l'època romana, però bàsicament es van centrar en les estructures ibèriques molt importants aparegudes al costat o a sota. També es van realitzar recerques sobre la configuració del medi físic antic, ja conegudes pels lectors de les *Miscel·lànies*, i que ben aviat podrem comprovar mitjançant procediments geològics⁽¹¹⁾. Aquesta sèrie d'intervencions ens van proporcionar una idea aproximada de les diverses etapes del desenvolupament de la vil·la. Això no obstant, careixíem de les dades precises per poder estudiar cadascun dels elements des de la fundació fins a l'abandó. Per aquesta raó, el 1989, després de fer els treballs que asseguraven una solució urbanística satisfactòria per a la conservació de Darró, els esforços es van centrar a conèixer amb detall l'evolució de les restes romanes (de les ibèriques ja teníem una seqüència mínimament il·lustrativa), per la qual cosa es van realitzar una colla de sondeigs concrets a la *pars urbana* de la vil·la.

II. LES DARRERES EXCAVACIONS

Atès l'interès que han tingut els últims sondeigs esmentats, començarem per descriure'ls. D'aquesta manera podrem tenir un exemple de l'estratigrafia-típus que proporciona l'explotació agrícola romana i alhora de l'evolució cronològica. Com que els mitjans dels quals disposàvem per tirar endavant aquesta excavació eren limitats, es va mirar d'intervenir en indrets simptomàtics que poguessin donar resultats ex-

trapolables a la resta del conjunt amb la mínima possibilitat d'error (que, lògicament, sempre hi és).

En conseqüència es van escollir els passadissos I i II, el primer posat al descobert i excavat parcialment per Arribas i el segon localitzat per nosaltres; les cambres IV, V i VI, descobertes el 1986; i els àmbits XIV i XV, molt afectats pels treballs dels anys cinquanta, però situats en un lloc prou interessant i dotats d'un caire noble en relació amb la resta de les estances conegudes.

A continuació explicarem el desenvolupament dels treballs a cadascun dels sectors esmentats i després farem una síntesi de les conclusions que se'n deriven. Hem d'advertir que, per fer més planera l'exposició, hem suprimit les al·lusions directes a les diverses unitats estratigràfiques aparegudes, i hem utilitzat una nomenclatura convencional en què totes les unitats estratigràfiques d'un moment determinat s'anomenen amb una mateixa lletra, que indica l'etapa cronològica.

1. El passadís I (làms. III.1, IV.2)

L'estrat d'aquest sector (horitzó F), com el de tota la resta de la *pars urbana* excavada fins al moment, era una capa formada a l'edat moderna, segurament cap al començament del segle XVII, quan tota aquesta zona del jaciment es va utilitzar per al conreu de la vinya. D'aquella època són la majoria de les ceràmiques i les monedes que s'han trobat, si bé lògicament també hi ha intrusions de l'edat contemporània, ja que els camps van estar en ús fins fa ben poc (segurament es van abandonar els anys quaranta del nostre segle)⁽¹²⁾.

Aquesta capa d'arenes i llims no tenia una potència considerable i cobria directament l'horitzó més tardà que es conservava del jaciment (E), el qual corresponia a les restes de l'enderrocament de les parets i la coberta de la residència romana. Val a dir que els segon nivell també va ésser pertorbat pels treballs agrícoles i, per exemple, són ben paleses les marques de l'arada en els paviments d'*opus signinum* de les cambres VIII i IX, o bé les nombroses tesselles aparegudes dins l'estrat d'abandó de la cambra IV o del mateix nivell E del passadís I.

Aquestes tesselles, que en certs casos eren veritables trossos de mosaic policrom d'una llargària màxima de 20 centímetres, presenten un problema d'interpretació, en haver aparegut barrejades amb els altres

components de l'horitzó E, sense cap mena de preparació, i en posicions molt diverses: horitzontalment, capgirades, inclinades, etc. Sabem que no poden correspondre al darrer paviment de l'àmbit I —o del IV en el seu cas—, ja que aquest terra (D) va aparèixer perfectament segellat per l'estrat d'abandó que descrivim. Un cop descartada aquesta possibilitat, es podria pensar que van ser arrossegades des de la posició original durant el conreu modern, però les cambres de la rodalia, com veurem (infra: II.1; II.2), no tenen cap senyal d'haver posseït mosaic. Una tercera possibilitat, força més especulativa, és l'existència d'un terra d'aquesta mena a la planta pis de la casa. Això s'haurà de comprovar amb nous treballs, però de moment no hi ha dubte que la vil·la va tenir un pis elevat, ateses les restes d'enderrocament trobades a l'àmbit XI (lám. II.2). Es tracta d'un nombre important de blocs molt grans d'*opus signinum* caiguts en desordre sobre el terra de la darrera fase i barrejats amb l'estrat d'abandó, compost per tàpia, restes de bigues, estuc, etc.). Falta saber si aquest pis era circumscrit al perímetre de l'atri o peristil —que, segons les nostres hipòtesis podria trobar-se a l'àmbit XVII— o bé s'estenia per tot el cos principal de l'habitatge. Una darrera possibilitat, la més versemblant després de tot, és que els mosaics procedixin d'aquesta zona porticada, i que es destruïssin i s'escampessin en construir-se el ferrocarril, el 1880-1881, tenint en compte la potència mínima de l'estrat d'abandó en aquest sector —a diferència de la zona on es van trobar els trossos d'*opus signinum*, protegida pel mur de contenció del segle XVII (infra: II.4).

Reprenent el fil, hem d'afegir que l'horitzó E s'adossava, sense cobrir-les del tot, a les dues parets que delimiten el corredor (A al nord i B al sud). Pel que fa a la darrera, aquesta posició física podem intuir-la, ja que el mur va ésser posat al descobert pel professor Arribas, i nosaltres només hem trobat la seva trinxera reblerta amb terres remogudes (G).

La cronologia de l'estrat E es pot situar a final del segle IV o començament del V. És la mateixa data del paviment que va aparèixer a continuació i de la seva preparació (D). Atès que l'horitzó E era format per materials d'enderroc, podem deduir que la darrera etapa d'ús de l'àmbit I va començar en la data esmentada i que els materials procedien de la superestructura de l'edifici, però no podem fixar el moment de l'abandó, car el cim del paviment D es va trobar completament net. Això fa pensar que la vil·la va patir un procés llarg de degradació, la datació del qual analitzarem més endavant (infra: III.1).

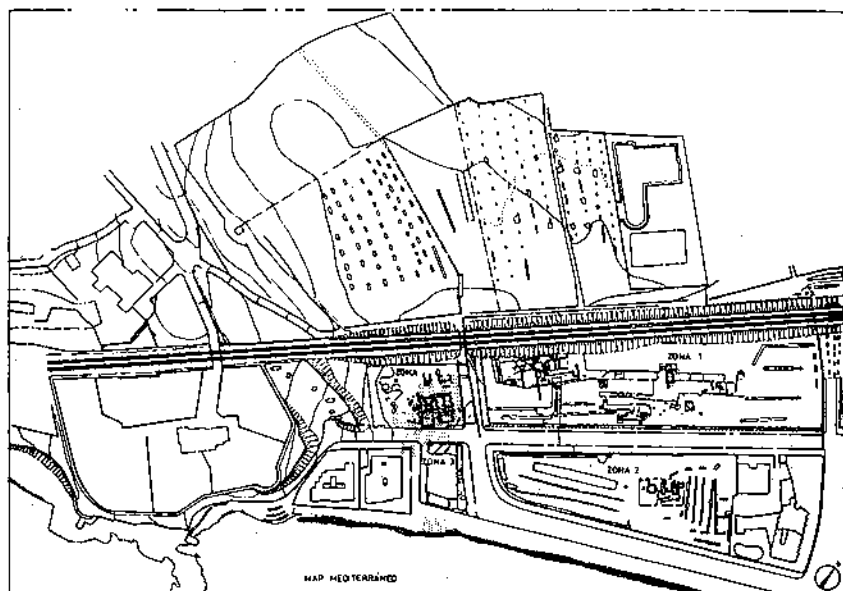
El següent horitzó aparegut (C), el formaven un altre paviment i la preparació. L'anàlisi dels materials que contien ens inclina a situar-lo cap al 350 dC. Com veurem (infra: III.2.3), va ser un moment de canvis en la compartimentació de la residència, però aquí solament s'aprecien en l'aparició d'un terra nou. Seguidament, es va trobar un altre sòl i les preparacions corresponents (B). Totes aquestes unitats es van poder datar del 220/240 dC, i l'interès de la cronologia rau en el fet d'assenyalar la fundació de la paret de migdia del corredor (B), ja que el paviment cobria la banqueta i les preparacions s'hi adossaven. En conseqüència, aquesta data indica la creació del passadís I; és a dir, la col·locació de la façana de la *pars urbana* en el lloc on va romandre fins a l'abandó de la vil·la.

Els estrats de l'horitzó B també palesaven que, cap al 220/240, van quedar anul·lar tot un conjunt d'interessants estructures, la data de construcció de les quals cal situar-la cap al primer quart del segle II, ja que es relacionaven amb el nivell A. En primer lloc, cal esmentar uns pilars (lám. V.1), els quals suposem que sustentaven un pòrtic, associat a l'entrada principal i a l'empedrat descobert el 1986 (infra: IV.4, lám. II.2). En segon lloc, dues parets traçades en direcció nord-sud trobades el 1989 (lám. V.1), la situació de les quals cal associar-la amb el tancament oriental del pòrtic, format tal vegada per un cos sobresortint. A més, s'ha de destacar la presència d'un banc corregut (A), adossat pel costat sud a la paret septentrional del passadís (A). Les fundacions d'ambdós eren contemporànies del paviment A que es va descobrir després.

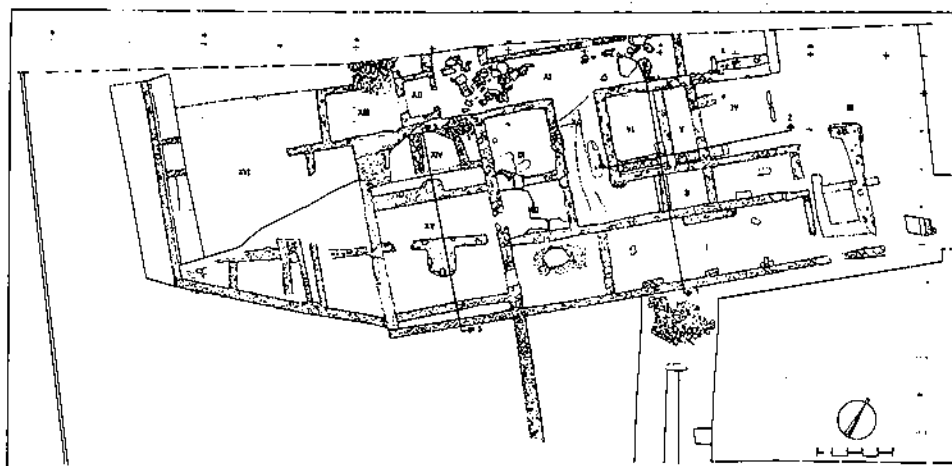
Finalment, es van localitzar unes quantes capes alternes de grava i arenes (0), les quals ja havíem excavat el 1986 i que poden datar-se dels segles II-I aC. Lògicament, són anteriors a la vil·la i s'han de posar en relació amb l'ocupació ibèrica⁽¹³⁾.

2. El passadís II (làms. III.1, IV.2)

Va aparèixer després d'haver-se extret l'estrat superficial F, que ja hem descrit abans. A tramuntana era limitat pels murs meridionals de les cambres IV (C), V (D) i VI (C). Tots ells estaven perfectament alineats, però així com el primer i l'últim presentaven l'aparell corrent en la majoria de les parets de la residència, de maçoneria unida amb força calç i coberta amb estuc —en aquest cas blanc—, el segon era de pedres unides amb fang, la qual cosa, juntament amb la posició física, indicava

Planta general del jaciment: els sectors tramats contenen enterraments baix-imperials. També es poden veure les cales i els sondeigs de prospecció, realitzats per delimitar el perímetre de l'àrea fèrtil.

Planta de la pars urbana de la vil·la amb indicació del traçat de les seccions que s'esmenten en el text.

que es tractava del paredament d'un antic accés. A migdia hi havia el llenç A, que ja hem vist en el paràgraf anterior.

L'excavació va continuar amb el descobriment del nivell E, que s'adossava i gairebé cobria tots els murs esmentats. Era un estrat idèntic al que hem designat amb la mateixa lletra en el passadís I, amb nombroses restes d'enderroc i, com aquell, es datava de final del segle IV o començament del V. Recolzava directament sobre l'horitzó D, format per un paviment i la preparació. Totes dues unitats eren de la mateixa època que els vestigis de tàpia, bigues, estuc, etc. del nivell anterior. Seguidament es va localitzar un altre terra amb una capa prèvia d'anivellament (C/D), situable entre el 350 dC i el final del segle IV o començament del V.

A continuació es va descobrir un tercer sòl amb un seguit d'estrats de rebliment a sota (C), datats cap al 350 dC. La preparació més profunda cobria i s'adossava a uns murs paral·lels traçats en direcció nord-sud (B), els quals es van trobar molt malmesos, però amb prou entitat com per advertir que ocupaven tota l'amplària del passadís. D'altra banda, cal assenyalar que la col·locació del sòl C va significar la fundació de les parets meridionals de les cambres IV i VI (C). Després van aparèixer les u. e. del nivell B, relacionades amb la compartimentació anterior a l'obertura del passadís II. Per ara només sabem que s'han d'associar amb els murs paral·lels (B) esmentats abans, i que poden datar-se del 220/240 dC. En arribar a aquesta cota, s'hagué de detenir l'excavació perquè, a causa del gran nombre de restes aparegudes, careíem d'espai per poder continuar-la amb garanties.

3. Les estances IV, V i VI (làms. III.2, IV.2)

Com que els sondeigs realitzats solament van afectar el terç meridional dels àmbits enunciats i es van fer arrencats, els descriurem conjuntament. A més, els resultats obtinguts s'hi relacionen.

De bon començament es va trobar l'estrat modern F. Un cop excavat, van començar a sortir els murs que delimitaven les diverses cambres. Totes elles, com veurem, dataven de la fase C, llevat de la V, el tancament meridional de la qual era del moment D. A més, la cambra IV no tenia aparentment cap paret a llevant, encara que s'hi van apreciar les restes d'un llindar (corresponent a l'etapa E): la presència d'aquesta

estructura pot suggerir que el mur d'aquest cantó estava tan arrasat que no s'arribava a veure, com passa amb les parets de l'àmbit III, on alguns dels paraments s'han descobert mitjançant l'emprenta de l'estuc. S'ha d'afegir que al centre del llenç que feia de mitger entre les cambres IV i V, hi havia un pas molt degradat però perceptible, la qual cosa indicava que, al llarg de la darrera etapa de la vil·la (D), aquests recintes es comunicaven.

Després de l'estrat F, en totes tres estances es va trobar l'horitzó B. Es tractava del conegut nivell d'enderroc, datable de final del segle IV o començament del V. A continuació es van descobrir els paviments corresponents a l'etapa D. El de la cambra VI era de calç molt degradada i els altres dos d'*opus signinum*. Tots ells dataven de final del segle IV o començament del V, i recolzaven directament en altres sòls, aquesta vegada cap al 350 dC (fase C), col·locats sobre preparacions contemporànies.

S'ha de destacar que aquest darrer conjunt de nivells s'associava a la fundació de les cambres IV, V i VI. Al mateix temps ocultava les restes de la primera compartimentació d'aquesta zona, feta amb un traçat semblant al descrit però no idèntic (lâm. V.2). En la secció que ens serveix com a guia podem observar a la cambra VI que el paviment C cobreix un mur corresponent a una estança del traçat més antic (B), sobre el qual també recolza la paret de ponent de l'habitació VI. Aquesta estratigrafia tan clara no s'aprecia a la cambra V, car el dibuix del tall no va afectar cap de les estructures primàries, que quedaven un xic enretirades. A la cambra IV la situació és semblant, però en aquest cas és deguda a l'arrasament considerable de la paret de l'etapa B que hi correspon, i a la presència d'un testimoni que es va deixar.

Quan l'excavació va continuar es van localitzar els paviments que havien ocupat els àmbits més antics descoberts sota de IV-VI, seguits d'unes preparacions bastant potents. Tot aquest conjunt de la fase B es pot situar cap al 220-240 dC, gràcies als materials. Seguidament va aparèixer la capa d'arenes de l'època baix-republicana (0), la qual es troba habitualment al subsòl de la residència, i que en aquest indret va ser utilitzada com a terra durant el moment A.

Les dades més importants proporcionades per aquests sondeigs fan referència a la fundació i desenvolupament de les cambres. D'aquesta manera ara sabem que les habitacions IV, V i VI es van aixecar cap al

350 de la nostra era (C), i van experimentar canvis al començament del segle V (D), el més important dels quals va ser la pavimentació amb *opus signium* de les dues estances de llevant. Llavors també es va posar el paredament de migdia de l'àmbit V i es van comunicar les cambres IV i V. Pel que fa a l'abandó, no hi ha indicis per situar-lo en el temps perquè, com se sap, els paviments van aparèixer totalment nets. Aquesta mateixa circumstància, però, palesa que no va tenir lloc de sobte.

D'altra banda, sabem que abans que es bastissin les cambres esmentades ja n'hi havia unes altres amb un traçat semblant, però que de moment no ho coneixem del tot. Aquestes primeres habitacions van tenir un ús breu, ja que es van fundar cap al 220/240 (B) i es van abandonar el c. 350 (C). En no haver trobat cap estructura anterior abans d'arribar a les arenas republicanes de la base, podem pensar, almenys com a hipòtesi, que des de l'època de Trajà (A), quan es van aixecar el mur que limita al nord el passadís I i les altres estructures trobades al subsòl del corredor, aquest sector era lliure de construccions. Potser es tractava d'un pati (per ara és impossible d'establir si era un atri, un peristil o alguna estructura d'aquesta mena), semblant al que s'insinua a tramuntana de l'àmbit XI, situat probablement sota la via del tren, i que potser és del segle IV (C), encara que s'ha de fer un sondeig per esbrinar-ho.

4. L'*oecus*, àmbits XIV i XV (làm. IV)

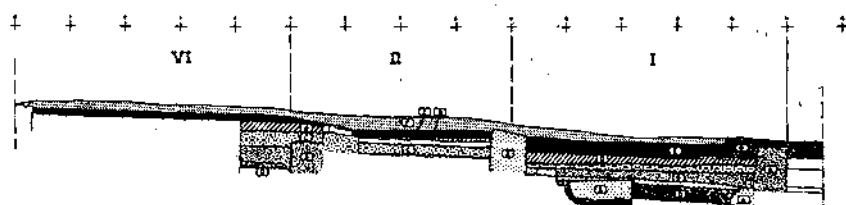
Aquest recinte es va descobrir o, més ben dit, redescobrir l'any 1986 car ja havia estat excavat parcialment durant les campanyes dirigides pel professor Arribas (làm I.2). Aleshores es va exhumar gairebé la totalitat dels estrats d'abandó de l'*exedra* (XIV) i de l'aula (XV). A més es va realitzar una trinxera per destapar el tancament meridional (B), es va seguir el traçat de la resta de les parets perimètriques (C), i fins i tot se'n van descobrir d'altres que hi havia al subsòl (A), una de les quals, situada al centre de l'àmbit, es va desmuntar parcialment. Tot i així, a la fi d'aquells treballs no es va arribar a conclusions definitives sobre la funció, la cronologia i l'evolució de l'àrea que ens ocupa⁽¹⁴⁾.

A més, cal recordar que les terres que cobrien l'*oecus*, com les de tota la resta del jaciment, van estar dedicades al conreu de la vinya durant diversos segles, i en aquest cas concret l'activitat agrícola va influir considerablement en la conservació de les ruïnes. La modificació més

evient va ésser la formació d'una terrassa que, en començar l'excavació, ocupava els àmbits XII, XIII i bona part dels XIV i XVI, la qual era limitada per un mur que tallava en diagonal els sectors XIV i XVI, i a través de l'XI s'endinsava sota la via del tren. Pensem que les terres que es van remoure per formar la terrassa esmentada es van llençar a l'altre costat de la paret que limita la *pars urbana* a migdia (B). Així es van obtenir dues superfícies aptes per al conreu, una de més alta i l'altra de més baixa. Aquesta hipòtesi, a més de la presència del mur de contenció esmentat (F), es confirma per l'alçària considerable de les ruïnes trobades a tramuntana del parament, per la potència més gran de l'estratigrafia en aquell indret, i per la composició dels sediments que hi ha a l'extrem de migjorn, extramurs de la residència, en els quals s'han localitzat moltes pedres.

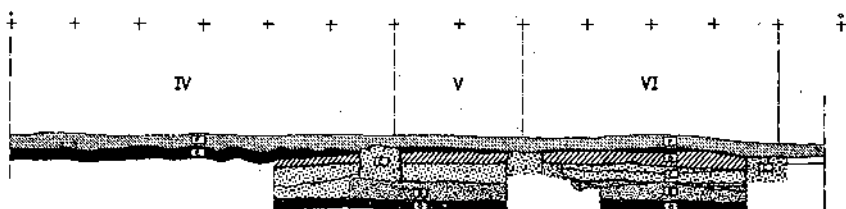
Un cop feta aquesta consideració prèvia, passarem a descriure l'estratigrafia localitzada en aquests àmbits, i ho farem mitjançant la secció nord-sud presa gairebé per l'eix de les construccions (lâm. IV.1). En aquest tall es pot veure que l'estrat superficial és molt baix. Això és lògic si considerem que no es tracta de l'horitzó F, descobert en altres llocs, sinó de la capa que es va col·locar un cop acabades les excavacions dels anys 50 (G). En conseqüència, els nivells d'enderroc (E) només es van conservar en un petit sector dins l'absis, protegit pel mur (F) de la terrassa moderna. Totes aquestes capes contenien restes diverses de materials de construcció, com ara toves, teules i tàpia, però en una s'hi van trobar fragments d'*opus formaceum* i estuc de color blanc, procedents de la volta que coronava l'absis. Aquests estrats, si bé no van proporcionar gaire material, es poden datar entre el començament del segle III i el final del IV —un arc extremadament ampli—, però que anirem precisant gràcies a la posició física de les estructures (infra B).

A continuació va aparèixer el paviment de l'*exedra* (C), format per una capa fina de calç i dotat de preparació, la qual s'adossava al graó terminal de la capçalera (C). Aquests nivells no van donar prou ceràmica com per establir-ne la datació definitiva, però posseïm la cronologia del de sota (B), xifrada cap a la primera meitat del segle III, la qual cosa proporciona un *terminus post quem*. Això, unit a la data esmentada dels estrats d'enderroc (supra E), ens fa pensar que l'*oecus* es va bastir dins l'atapa cronològica C, el començament de la qual hem establert cap al 350 dC. L'estrat que va donar el *t.p.q.* d'aquests esdeveniments també tenia la particularitat que li recolzaven els murs i el graó de l'*exedra*.

Secció 1, nord-sud, presa pels passadissos I i II i la cambra VI.

Tot seguit va sortir un nou horitzó (A) compost per dues capes de rebliment. A través del material es van poder situar a la primera meitat del segle II, i descansaven directament sobre les arenès baix-republicanes (0) que hem trobat en altres indrets del jaciment. A més, s'adossava a un mur traçat en direcció nord-sud, situat gairebé a l'eix de la capçalera (lâms. II.2, IV.2), el qual havia estat amortit per l'estrat B i recolzava en les mateixes arenès que l'horitzó A. L'excavació de l'exedra la vam detenir momentàniament en aquest estrat ibèric (0), i els treballs es van estendre a l'aula. En aquest àmbit, després de la capa superficial de fa pocs anys (G), es va trobar una taca de calç en un punt molt concret, la qual es va interpretar com l'única resta que quedava del paviment (C). La preparació també es va trobar en un lloc força petit. Tot seguit, es va localitzar un estrat de potència considerable (A), que cobria directament les arenès republicanes. En el si d'aquest nivell es van distingir diverses bossades, les quals podien presentar com a components dominants els carbons o bé les argiles. Cal remarcar que aquest horitzó contenia molts fragments d'àmfores romanes cuites a la terrisseria de la zona 2, barrejats amb trossos de totxo refractari i parets de forn. A més l'estrat que descrivim s'adossava a tres murs de pedra seca, paral·lels i traçats en direcció est-oest (A), els quals van aparèixer en el subsòl de l'estança.

Secció 2, est-oest, presa per les cambres IV-VI.

Aquests paraments, com comprovarem (infra: III.2.1), havien format part del primer traçat de la residència que coneixem; van funcionar durant la segona etapa i van ser arrasats en bastir-se l'*oecus*. És verssemblant que les parets de l'aula tallessin l'estrat de reblliment (A) que s'associava als murs primerencs descrits, però els treballs d'Arribas ens van impedir de palesar-ho. Això no obstant, a migdia de l'aula es conserven les restes d'un conglomerat de pedres (C), les quals podien haver estat la preparació d'un paviment noble, ara totalment desaparegut. La posició d'aquestes pedres és important perquè recolzen sobre l'estrat de reblliment A, i reaprofiten el cim d'un dels murs del mateix moment. Potser la zona més enlairada del parament va servir de graó, la qual cosa indicaria que l'absis era precedit de dues grades.

Pel que fa a l'aparença i a la funció dels àmbits XIV i XV durant l'etapa que van funcionar plegats, d'allò que hem dit fins ara se'n dedueix que es tractava d'una aula (XV) encapçalada per un absis pentagonal o *exedra* (XIV). Tot el recinte es pot interpretar com un *oecus*, atesa la situació i les característiques espacials. L'observació de les estries diagonals que presenten els paraments —les quals no es troben en altres estructures contemporànies— fa pensar que anaven recoberts d'un revestiment més sumptuós que no pas l'estuc normal, però no se n'ha trobat cap vestigi *in situ*. Del paviment, en sabem ben poc, ja que només posseïm una taca de calç; a la millor aquesta calç era el llit d'un terra més elaborat o luxós. Pel que fa a la coberta, l'*exedra* deuria tenir una volta de ventall revestida interiorment d'estuc. En el cas de l'aula, sembla que hauria estat una estructura de fusta, la qual recolzaria sobre columnes: Arribas en va trobar dos capitells i tres basaments, semblants als que ja es coneixien, fruit d'una troballa casual el 1880.

Les estructures del moment més antic de la residència que coneixem fins al moment (A), fundades cap al primer quart del segle II són ben interessants al sector de l'*oecus*. En primer lloc, es tracta de tres parets paral·leles, bastides dins l'àmbit IV d'est a oest, les quals degueren formar part del cos occidental de la casa. Totes elles tenen continuïtat fora dels límits actuals de l'aula. Coneixem bé la del centre gràcies a les excavacions que hem dut a cap en els sectors I i II, on va representar el paper de façana principal, i també sabem el traçat cap a l'oest gràcies als treballs d'Arribas (lâm. V.1, migdia de l'àmbit XVI). Sobre les altres dues només podem proposar hipòtesis: el lloc per on devia continuar la de tramuntana encara no s'ha excavat, i la de migdia sembla que segueix

un bon tros, però tampoc no hem pogut palesar-ho fins ara. Sembla que tots tres llenços es van utilitzar al llarg de les fases A i B, i van ser anul·lats amb la construcció de l'aula de l'*oecus*.

En segon lloc, al subsòl de l'absis (XIV) va aparèixer un altre mur, aquest cop bastit de nord a sud. Potser lliga amb la paret més septentrional de les que hem vist en el paràgraf anterior, però un testimoni estratigràfic —el de la plataforma de pedres davant l'*exedra*— ens ha impedit de comprovar-ho. De totes maneres, és molt probable que ambdós paraments haguessin estat els límits meridional i occidental d'una cambra tancada a llevant per la paret est de l'actual àmbit VII i a tramuntana pel llarg mur on es va adossar la cara nord de l'*exedra* (l'excavació ha palesat que, en bastir-se la capçalera, ja hi era, aquest parament, i l'absis s'hi va cosir). Pel que fa al tancament meridional de l'aula (datat del moment B), l'observació de la planta general (làms. II.2, IV.2) mostra la continuïtat amb el llenç que va donar lloc a la formació del corredor o passadís I, i la construcció d'aquesta paret cal relacionar-la amb un remodelatge important de la *pars urbana*, que analitzarem al capítol de conclusions (infra: III.2.2). Això no obstant val a dir que aquest parament va continuar en ús fins a l'abandó de la vil·la, ja que es va reaprofitar en bastir l'*oecus*.

III. CONCLUSIONS PROVISIONALS DE LA RECERCA A LA *PARS URBANA*

1. Cronologia

L'estudi dels materials de les darreres excavacions(15) ha donat algunes dades importants. Entre elles l'evolució cronològica del sector de la residència on hem treballat. En síntesi, i segons la nomenclatura convencional que hem utilitzat, és la següent:

0. Preexistències de la darrera etapa d'ocupació ibèrica: segles II-I aC.
- A. Fundació de les estructures més antigues trobades cap al primer quart del segle II de l'era, potser més concretament durant l'imperi de Trajà.
- B. Remodelatge molt important el c. 220/240, el qual va donar lloc als trets generals de les ruïnes descobertes.

- C. Nous canvis cap al 350, que gairebé van determinar la planta actual de les restes.
- D. Modificacions de detall a final del segle IV o començament del V.
- E. Abandonament en una data incerta, com a mínim el segle V avançat o el VI.
- F. Utilització agrícola medieval i sobretot moderna i contemporània, la qual es va fer intensiva des del segle XVIII.
- G. Excavacions dels anys 50 del nostre segle.

De moment, el problema cronològic principal és la data de l'abandó. Els estrats superficials són molt febles o han desaparegut per l'acció dels conreus. També en els pocs llocs on hi ha una potència suficient, es veu que els paviments són gairebé nets, i les úniques peces presumptivament contemporànies del darrer moment consisteixen en ceràmiques grises al torn lent, difícilment classificables. Un altre indicatiu és l'aparició de sigil·lates africanes molt tardanes —que poden arribar al segle VI— en certs indrets de la *pars rustica* (infra: IV.12).

A més, durant l'excavació s'ha comprovat que l'enderrocament de les ruïnes va ésser molt lent i, abans que es produís, havien estat saquejades: manquen els carreus de les cantonades, les pedres d'un bon nombre de murs, etc. Tot això fa pensar que, per ara, l'abandó es pot situar durant un moment avançat del segle V o ja dins el VI, segons que indiquen les ceràmiques esmentades.

Pel que fa a la reutilització agrícola de l'indret durant l'edat moderna i contemporània, no ens estendrem aquí en la descripció de les estructures i la funció, però cal remarcar que durant els treballs s'han trobat diversos pous, com ara el de l'extrem de ponent del passadís I (lâm. II.2), o murs de contenció per formar-hi terrasses, com per exemple el que tallava en diagonal la meitat occidental de la residència romana.

2. La distribució interior

Pel que fa a les estructures antigues trobades ara només podem analitzar amb cert detall les més superficials, que funcionaven des del 350 aproximadament (C). De totes maneres, els sondeigs parcials han palesat que els murs principals són dels segles II i III (A i B). D'altra banda,

els nostres treballs únicament han afectat un tros de l'àrea residencial de l'explotació, el qual podria abastar una mica menys de la meitat meridional del conjunt. Com se sap, la línia fèrria travessa aquest sector del jaciment i encara no hem excavat en extensió a tramuntana del ferrocarril⁽¹⁶⁾.

Fins ara, s'ha descobert bona part dels murs perimètrics de migdia i ponent de la residència i algunes restes del tancament oriental, encara que aquest indret va ésser molt afectat pels saqueigs antics i els conreus de l'edat moderna. L'anàlisi de la compartimentació interior ha palesat la concordança de la data d'un bon nombre d'estructures —les que s'han vist afectades per les darreres recerques— amb les etapes cronològiques que hem plantejat.

En conseqüència, les darreres excavacions han confirmat i han precisat les hipòtesis sobre el desenvolupament de la *pars urbana* de la vil·la, que havíem proposat en ocasió dels primers treballs del 1986⁽¹⁷⁾. De moment no hem descobert les construccions de l'època augustal, que s'haurien d'associar cronològicament amb la terrisseria de la zona 2 (infra: V), però no descartem que siguin encara més a prop de la via del tren o malauradament a sota. En tot cas, les troballes de ceràmiques d'aquell moment són constants, tant en la zona 1 com en altres llocs del jaciment. Val a dir que a la zona 0 es van excavar fa deu anys els vestigis d'una cambra molt arrasada per les màquines el 1977, la qual es podia datar cap al tercer quart del segle I. Això indica sens dubte una ocupació anterior als murs més antics que hem trobat en els sectors excavats de la *pars urbana* (els quals, recordem-ho, daten de l'imperi de Trajà). Tampoc no cal oblidar la localització d'una moneda de Tiberi, fora de context a la mateixa zona 0⁽¹⁸⁾, així com d'una sitja reblerta cap a l'any 60 de l'era.

2.1. Les construccions en època de Trajà (l'am. V.1)

El coneixement que tenim de l'aparença de la residència en aquell temps és forçosament parcial, ja que les estructures que hi corresponen són les més antigues que hem trobat fins ara i lògicament ocupen la posició més baixa en les estratigrafies. Això fa que en certs indrets encara no les haguem trobat. De tota manera, comencem a tenir una idea prou clara de com funcionava la casa aleshores. Pel que fa a l'entrada, sembla que era al mig del sector on hem treballat darrerament, segura-

A l'oest d'aquest cos també es veuen vestigis de la compartimentació en direcció nord-sud, els quals indiquen, com a mínim, dues cambres més a migjorn del sector XVI, que es prolonguen cap a un indret no excavat, fora dels límits actuals de les ruïnes. El fet de no haver trobat cap resta en el subsòl dels àmbits IV-VI, darrera de la façana principal, fa pensar que aleshores es tractava d'un indret lliure de construccions, potser un atri. Manca, però, l'excavació dels nivells més baixos de II, la qual potser podrà matisar o reafirmar aquesta suposició.

Pel que fa al tancament de l'habitatge, podem imaginar l'extrem occidental gràcies a algunes ruïnes, el cim de les quals sobresurt d'ençà que es va extreure l'estrat superficial el 1986 (no s'han posat al plànol general, tot esperant de poder-les excavar i dibuixar completes). Això no obstant, pensem que la hipòtesi presentada a la planta pot ser factible. Al costat oriental, les coses no són tan clares, ja que s'ha hagut d'excavar molt més lentament a causa de l'arrasament considerable de les restes, i encara no s'han assolit els nivells més antics. De totes maneres, la forma rectangular de l'edifici que s'insinua no sembla desencertada, així com l'accés precedit de pòrtic i flanquejat per sengles cossos.

Gràcies a l'epigrafia sabem alguna cosa més de la vil·la del segle II: és versemblant que un dels *possessores* d'aquell temps hagués estat *C. Clodius Aemilianus*, personatge conegut a la prosopografia de Tarraco, on els seus parents van ocupar diverses magistratures⁽¹⁹⁾. Nosaltres pensem que *Aemilianus* és l'exponent de la vinculació de la vil·la de Darró a l'*ager tarragoni*⁽²⁰⁾. Com també suposem que l'aparició d'un *cippus* a la vil·la del castell de Castelldefels, dedicat a *C. Trocina Synecdemus*, magistrat de *Barcino*, palesa que aquella explotació formava part del *territorium barceloni*⁽²¹⁾. Aquesta necessitat de fonamentar la riquesa i el prestigi en la possessió d'explotacions agrícoles, tan ben documentada en el període que ens ocupa, ens serveix per proposar un cop més —aquesta vegada amb nous arguments— que el límit entre les àrees subjectes a la jurisdicció de les dues colònies esmentades devia ésser probablement el massís del Garraf. Aquesta ratlla potser ja era establerta abans, en temps dels ibers, com ho podrien palesar les produccions ceràmiques, molt diferents als dos costats de la serralada. Però això ja és una altra qüestió.

2.2. El traçat del 220/240 (lâm. V.2)

La distribució que es va utilitzar en aquesta etapa és, per a nosaltres, un xic més clara que no pas la del segle II, ja que les ruïnes són més superficials i les excavacions n'han afectat un bon nombre. El canvi més evident va ésser la supressió del pòrtic descrit en el paràgraf anterior, que va ésser tancat a migdia i esdevingué un *corredor* (I), el qual va integrar els extrems meridionals dels cossos laterals que fins aleshores flanquejaven el pòrtic. La porta principal es va situar a l'extrem de llevant de la façana nova.

Al nord del sector I, on abans sembla que hi havia hagut una zona lliure, es va aixecar un enreixat de cambres bastides en direcció nord-sud, que eren de nova planta o bé seguien el mateix traçat del moment anterior (les ruïnes de les noves, les hem pogut observar al subsòl dels àmbits II, IV-VI i VIII-IX). Per ara, hem documentat dues alienacions paral·leles, la meridional adossada al mur nord del *corredor* i la septentrional a continuació. Aquestes cambres eren interrompudes pel passadís VII, que potser es va obrir llavors, encara que de moment no podem saber-ho, en no haver-hi excavat.

També sabem segur que el tancament occidental de les ruïnes que han arribat fins a nosaltres és d'aleshores, així com dues parets perpendiculars i solidàries (oest de XVI). Pel que fa a les estructures de l'angle sud-oest de l'habitatge, és molt difícil de situar-les cronològicament perquè es van treure de context els anys 50, i les notícies de l'estratigrafia que es van donar no són prou detallades. Malgrat tot, pensem que els murs de l'etapa anterior van continuar en ús, llevat del tancament sud de l'àmbit XV, que es va rectificar. Pel que fa al tram de façana que dona l'aspecte trapezial característic d'aquesta banda de l'edifici, es podria situar a la fase B, i així ho hem fet provisionalment, però la manera de relacionar-se amb el tancament de migdia del cos central no és gaire clara. A més, el mur de ponent de l'*oecus*, que també passa per aquest punt, acaba de complicar les coses. Una altra possibilitat fóra que la casa hagués mantingut un traçat rectangular, semblant al de l'etapa A, però fins al moment no s'han trobat les ruïnes que ho demostrin.

Un cop acceptat com a hipòtesi que el tancament trapezial és de l'època B, s'hi han d'associar les dues parets perpendiculars bastides al sud de XVI, entre les quals passava un desguàs.

2.3. La reorganització del 350 (l'àm. VI.1)

Abans d'entrar en matèria cal advertir que el títol d'aquest paràgraf no ha de condicionar el lector, ja que ens referim a una reorganització purament arquitectònica. Això vol dir que, com es desprèn de les estratigrafies explicades més amunt, la vil·la de Darró no va patir cap destrucció ran de la crisi del segle III. El professor Arribas creia el contrari i nosaltres n'hem meditat la possibilitat. Això no obstant, l'estudi exhaustiu de la sigil·lata africana (un material molt més ben conegut ara que no pas fa trenta-cinc anys), realitzat per la senyora Gumà, ha palesat que l'única fase d'enderroc que hi ha a la vil·la de Darró és molt posterior a la invasió franca (infra: 2.5).

Tot això no exclou la possibilitat que la segona meitat del segle III fos un període de crisi econòmica, ja que no es va registrar cap mena d'activitat edilícia en el jaciment. D'aquesta manera, les dades arqueològiques es podrien relacionar amb una etapa d'inestabilitat política reconeguda, però no amb els efectes d'una ràtzia que cada cop semblen més febles arreu d'Espanya.

La compartimentació que reflecteix la major part dels murs més enlairats de les ruïnes de la *pars urbana* data del c. 350, l'any pels volts del qual va començar l'etapa C. L'observació detinguda palesa la presència d'un cos rectangular en el centre i d'un altre de trapezial a l'oest. El nucli principal de la construcció tenia un passadís ampli o *corredor* a migdia (I), on hi havia la porta principal a l'extrem de llevant. Gairebé al davant d'aquest accés, n'hi havia una altra per entrar a un segon passadís, més estret i curt (II), limitat al nord per un seguit de cambres rectangulars (IV-VI), les dues últimes obertes a migjorn i la primera a orient. El passadís II anava a enllaçar amb un altre, traçat de nord a sud (VII), flanquejat per les cambres VIII i IX, que s'hi obrien, i la VI.

Al final d'aquest espai, hi havia l'àmbit XI, una vestibul, que menava a les estances XII i XIII, o bé als llocs de pas que hi havia als dos costats del mur meridional de XVII. D'aquesta passatges, l'oriental era molt més ampli i de fet donava lloc a l'àmbit X. Encara dins el cos principal, retornant al *corredor*, es pot veure que des de l'extrem de ponent s'accedia a una sala noble, la més gran del conjunt. Comprendia una aula rectangular traçada en direcció nord-sud (XV) i capçada per un absis

pentagonal (XIV), precedit d'una plataforma i d'un graó. Sens dubte, es tractava d'un *oecus* dels que són característics del període baix-imperial.

Del cos trapezial no tenim gaires notícies, en haver desaparegut la majoria de les estructures superficials, però la compartimentació, si hi existia, era de parets molt febles. Una altra incògnita —deguda, sortosament, a l'abast limitat de la nostra excavació— és la presència d'un mur perpendicular a la façana de l'edifici, que continua el traçat de la mitgera entre l'*oecus* i les cambres VIII-IX. De moment n'ignorem la funció, ja que només hem excavat els estrats més superficials que s'hi relacionen. Pel que fa a la cronologia, l'hem situat en aquesta fase perquè el parament s'adossa clarament a la paret que tanca el cos principal a migdia, la qual, com es recordarà, és de l'etapa B.

Tots aquests canvis van donar a les cambres IV, V i VI l'aspecte d'ara. La VIII i la IX es van reformar novament, sempre segons el traçat que tenien d'antuvi i es van pavimentar amb *opus signinum* l'*oecus*, fet de bell nou, va anul·lar totes les habitacions anteriors. D'altra banda, suposem que els àmbits XI, XII i XIII també es van fer de nova planta o almenys s'hi van dur a cap reformes decisives. Els dos darrers recintes donaven pel costat de ponent al cos trapezial (XVI), on ja hem dit que han desaparegut tots els vestigis d'aquesta època, llevat d'unes taques de paviment de calç. Per llevant comunicaven amb el final del passadís VII i amb el distribuïdor (XI). S'ha de recordar que en aquest indret es va realitzar la troballa dels fragments d'*opus signinum*, caiguts sobre el terra (supra: II.1). La situació d'aquests vestigis indica que la residència del moment C va tenir una planta pis (o una terrassa) pavimentada amb *signinum*, la qual, com a mínim, rodejava tot l'àmbit XVII o, potser, s'estenia per la resta del cos principal, ja que a l'extrem oriental, del passadís i o *corredor* hem descobert unes estructures molt degradades, que es podrien interpretar com a restes d'una escala. Si les nostres hipòtesis són certes, és versemblant que aquesta planta més alta s'aixequés en el període que descrivim, atès que recolzava sobre estructures del moment C.

Quant al peristil, hem apuntat que podria haver estat l'àmbit XVII. Això només és una suposició, basada en la posició central que ocupa respecte de la resta de les ruïnes conegudes. D'altra banda, serà molt difícil comprovar si la proposta realment és encertada perquè el sector XVII s'endinsa sota la via del tren, on ara per ara no es pot excavar.

2.4. Les modificacions de final del segle IV o començament del V (lâm. VI.2)

És el darrer moment en què hem documentat transformacions de les estructures arquitectòniques de la vil·la. Val a dir que no van ser gaire importants però palesen la vitalitat de l'establiment en una època que s'acostuma a considerar decadent o, com a mínim, obscura.

Entre els canvis realitzats s'ha de destacar la nova pavimentació amb *opus signinum* de les cambres IV i V. Aquest terra comuna va significar també la unificació de les dues estances, ja que aleshores també es va tancar l'accés que tenia l'habitació V al passadis II, i es va obrir una porta en la paret mitgera dels dos àmbits que descrivim. Potser aquest eixamplament té la justificació en una nova utilitat de l'espai o una reafirmació de l'ús antic. De moment és difícil assenyalar la funció que podia haver tingut el conjunt IV-V, ja que no coneixem la planta completa de la casa. Això no obstant, ateses l'amplària i l'orientació, es podria pensar en un triclini, potser el d'hivern.

Una altra modificació d'aquesta època és la configuració de l'àmbit X com a tal; en el moment anterior només era una cantonada del vestíbul XI, però a començament del segle V es va bastir una paret que va tancar un recinte independent. S'ha d'advertir, però, que el passatge pel costat de XVII va continuar obert, encara que fos més estret.

3. Alguns paral·lels

La *pars urbana* de la vil·la de Darró, encara que coneguda només a mitges, ja comença a tenir una entitat prou gran com per plantejar-se els paral·lelismes i tractar d'associar-la amb els diversos tipus d'estructures d'aquesta mena. Del moment més antic excavat fins ara, corresponent al segle II (lâm V.1), en podem dir poc, ja que les troballes són fragmentàries. Tot i així, la forma característica de la façana, flanquejada per sengles cossos sobresortints, es podria associar a les vil·les que s'anomenen *de torres a la façana*, de les quals és un bon exponent l'edifici de Murias de Beloño (Cenero, Astúries)⁽²²⁾. Aquesta casa s'ha datat dels segles II-III, la qual cosa s'avé força amb la cronologia palesada a Darró. De totes maneres, fins que l'excavació de les estructures de l'etapa A no hagi avançat un xic més, és arriscat de proposar comparances amb altres jaciments concrets i complets.

Tenim molt més sencer l'habitatge rural romà del segon quart del segle III, (lâm V.2). Això fa que ens recordi de prop la vil·la del Puig de Cebolla (València), que té un cos principal en forma de rectangle dotat de *corredor*, i també en presenta un altre de trapezial a un dels costats. Aquesta explotació, coneguda fa molt de temps, s'ha datat del segle II-III, mitjançant les escultures que s'hi van trobar⁽²³⁾. També de planta rectangular amb *corredor*, la vil·la de Daragoleja (Granada) s'assembla una mica menys a la de Darró, però podria correspondre al mateix tipus genèric. Això no obstant, la cronologia és molt més tardana: segona meitat del segle IV⁽²⁴⁾, la vil·la del Castillet (Cartagena, Múrcia), en canvi, és molt semblant a la nostra: té planta rectangular, *corredor* i les ruïnes trobades són eloqüents la cronologia dels segles I al IV és, però, molt imprecisa⁽²⁵⁾.

Totes aquestes comparacions també són vàlides per al moment C de la *pars urbana* de Darró, datat cap al 350 (lâm VI.1). No obstant això, cal tenir en compte l'aparició d'un element prou significatiu: l'*oecus*. Es tracta d'una estructura fàcilment identificable i, fins a cert punt, corrent. Se'n coneixen de semblants a diversos llocs: la vil·la de Sàdaba (Sargossa), on l'absis és octogonal i va ésser bastit a mitjan segle IV, la vil·la d'Almenara de Adaja (Valladolid), amb un *oecus* de capçalera idèntica que pertany a la fase datada entre mitjan segle IV i començament del V, i la vil·la d'Aguilafuente (Segòvia), que posseeix una sala molt semblant, també amb capçalera pentagonal, bastida en un moment que va de mitjan segle IV a mitjan del V⁽²⁶⁾. Creiem que les ruïnes trobades en aquests indrets situen perfectament el nostre *oecus*, ja que en confirmen la funció i fins i tot la cronologia.

IV. LA *PARS RUSTICA* DE LA VIL·LA (LÂM. VII)

L'excavació d'aquest sector, duta a cap bàsicament els anys 1987 i 1988, es va programar per solucionar des del punt de vista arqueològic els problemes urbanístics que plantejava l'àrea perifèrica del jaciment, i alhora per aprofundir en el coneixement de les estructures antigues i de la seva evolució. És per això que la recerca extensiva va començar per l'extrem oriental del predi que anomenem zona 1. En aquest indret s'havia detectat un sector estèril durant les prospeccions preliminars, però també s'havien vist algunes restes antigues disperses. En conseqüència, calia delimitar la situació exacta de les ruïnes i realitzar-ne l'estudi. Per aquesta raó es va dur a cap un sondeig ampli.

El primer descobriment dins aquesta zona va ésser l'empremta d'una vinya datable del segle XVIII, de la qual restaren nombrosos forats quadrangulars ben arrencats, on hi havia hagut els ceps. Aquesta troballa s'ha de posar en relació amb els abundants testimonis de la producció vitivinícola moderna localitzada a l'excavació, que són la font directa per conèixer una activitat important, descrita abundantment a la documentació de l'època.

1. El conjunt de recintes descoberts a llevant (lâm. VII.2)

Després d'això es van trobar les restes del jaciment pròpiament dites. Es tractava d'una col·lecció d'estructures de planta quadrangular, formades per murs de maçoneria força barroera, dels quals en molts casos només es conservaven les banquetes de fonamentació o les empremtes d'aquestes en el terreny verge. Tot el conjunt estava molt arrasat i, si no hagués estat pel mètode d'excavació rigorós, podia haver passat desapercebut, ja que les argiles naturals eren pocs centímetres per sota de la cota dels camps de conreu moderns. Aquest fet havia ocasionat la desaparició de diversos trams de murs, i molts recintes careixen d'un dels límits. Pel que fa al paviment, només una estança tenia restes d'una mena d'*opus signinum* i en altres en quedava part de la preparació del sòl, de vegades coronada per algun vestigi del terra mateix. Tot plegat feia que les troballes no fossin gaire espectaculars i va costar un gran esforç palesar-les, però a través de l'estudi de la planta i gràcies a l'aparició del *signinum* esmentat, hem pogut esbrinar que aquestes restes pertanyien a una estructura enreixada aproximadament rectangular. Segurament allotjava diverses dependències de la *pars rustica* de la vil·la, destinades al procés de transformació de les matèries primeres agrícoles, potser per a l'obtenció d'oli, de vi o de les dues coses.

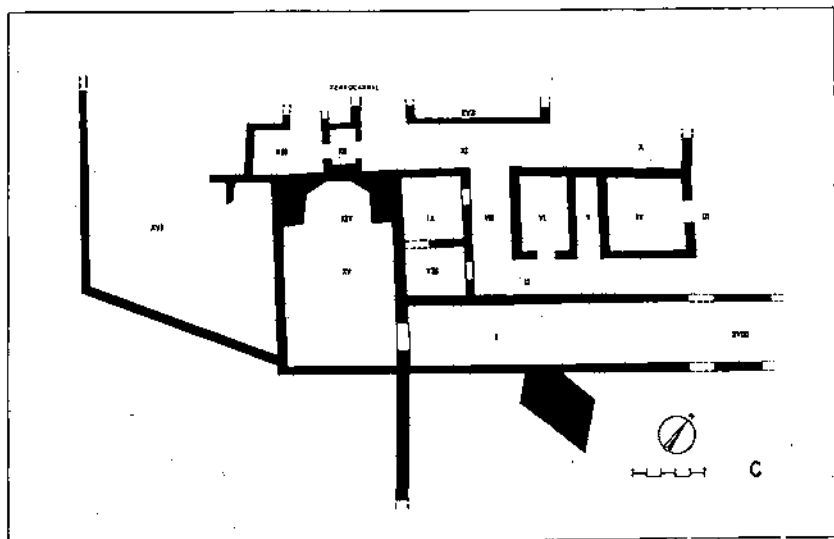
A hores d'ara podem diferenciar cinc estances. La primera (a) es troba al nord-est del conjunt. Sembla que tenia planta rectangular i les dimensions eren considerables. En aquest moment només en queden retalls en el terreny verge, previs a la col·locació dels murs oriental i meridional i la banqueteta de l'occidental; la paret de tramuntana ha desaparegut completament. Per construir aquest àmbit va caler rebaixar força el terreny natural, segons que indiquen les restes d'una sitja ibèrica, descoberta sota el nivell teòric del paviment: en construir-se l'estança, aquest dipòsit de planta circular va ésser tallat per la meitat, reblert i colgat. Al mig del recinte s'ha trobat un altre retall en el terreny verge; és

relativament petit, de planta subrectangular i es va fer quan l'àmbit ja s'utilitzava. Segurament s'ha de relacionar amb la presència del contrapès o l'eix d'un *torcus*. No s'han trobat vestigis del paviment, la qual cosa és lògica, ja que en aquest indret l'estrat superficial d'uns 15 centímetres de potència recolzava directament en les argiles estèrils. Val a dir que es tracta del punt d'aquesta àrea on el terreny natural és més enlairat.

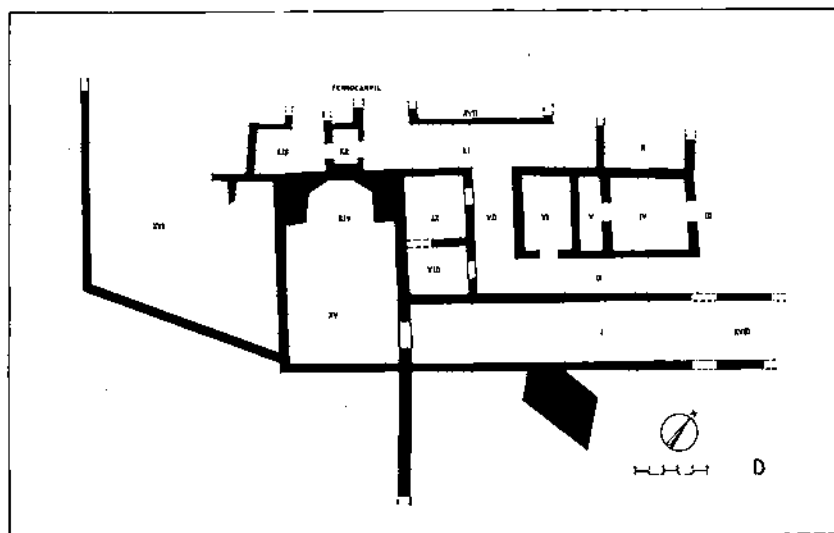
La segona estança (b) és immediatament a l'oest. Només es conserven les banquetes dels murs, llevat del meridional, del qual únicament coneixem l'empremta d'argamassa dipositada al fons de la trinxera de fonamentació, la qual dóna idea del traçat de la paret i suggereix que, a la millor, va tenir una porta; el paviment era de terra batuda. Al costat d'aquest recinte, en direcció a ponent, n'hi ha un altre de més gran (c). En aquest cas no es va trobar cap senyal del tancament septentrional —si bé resta un petit fragment de paret a l'angle nord-est—, i les restes del meridional eren molt confusos. És per això que el traçat que presentem a les il·lustracions és purament teòric. En canvi es van documentar les banquetes dels murs oriental i occidental, així com la porta i les parets que delimitaven una mena de vestibul (e). L'accés s'ha pogut identificar perquè en aquest costat les restes de la fonamentació del mur no eren contínues i reproduïen fidelment l'alçat desaparegut. El paviment d'aquesta dependència era una mena de *signinum* elemental. Constava d'una preparació de picadís a base de trossos de teules i àmfores unides amb fang, sobre la que hi havia una capa de calç d'uns 2 centímetres de gruixària.

Davant dels darrers recintes descrits (b, c), potser hi va haver un passadís (d), delimitat per les respectives façanes meridionals —per cert, molt poc clares— i per la banqueteta d'un mur desaparegut en la qual s'observa una porta, gairebé simètrica a la de l'àmbit b. Lògicament, aquesta nova paret degué correspondre a una altra dependència, però en no haver-la excavat fins ara preferim abstenir-nos de fer-ne cap hipòtesi.

Pel que fa a la cronologia del conjunt, les restes de preparacions d'alguns paviments han donat materials de cap al final del segle IV o començament del V. Això vol dir que les dependències s'han d'associar amb la penúltima etapa de funcionament de la *pars urbana* (D). Pel que fa a l'abandó, les evidències, com sempre, són precàries, atesa la mínima potència dels estrats, els quals, a més, corresponien majoritària-

*Planta esquemàtica de la tercera etapa de la pars urbana de la vil·la
(cap al 350).*

*Planta esquemàtica de la quarta etapa de la pars urbana de la vil·la
(final segle IV-començament segle V).*

ment a les parets de tàpia caigudes. No obstant això, algunes ceràmiques són molt més tardanes que no pas la resta del conjunt, i es podrien fer arribar fins al segle VI.

Es tracta d'una data relativament avançada però, segons el nostre parer, la més escaient, ateses altres evidències procedents de la mateixa *pars rustica* (infra).

2. Les dues estances a tramuntana de la zona 1 (lâm. VII.2)

Un cop realitzades les troballes descrites en el paràgraf anterior, l'àrea excavada es va estendre cap a ponent. Allà es va completar una caia oberta el 1986, i es va obrir una altra rasa estratigràfica. Gràcies al primer d'aquests treballs es va poder delimitar bastant bé el parell d'estances que hi havia, malgrat que el costat de llevant es trobava molt arrasat pels conreus moderns. Sens dubte, aquestes estructures havien format part de la *pars rustica*: es tractava de cambres gairebé quadrades i totes dues formaven un cos rectangular (al nord f, al sud g). Les parets es van construir mitjançant la tècnica de l'encofrat amb una mena d'*opus caementicium*. El paviment era una capa de calç, fina i molt degradada, de gairebé 1 centímetre de gruix. Pel costat septentrional recolzava sobre el terreny verge, i a migdia sobre un rebliment dipositat en aixecar-se el mur. Atès el desnivell del terreny natural en aquest lloc, la part baixa del parament est s'adossava a l'argila natural retallada. Segons sembla, els accessos de les dues estances eren independents i es trobaven a llevant.

Cal destacar que al cim i tallats en els estrats d'amortització es van trobar els vestigis de dues tombes d'inhumació, molt malmeses pels conreus moderns. Els esquelets que contenien eren orientats d'est a oest amb el cap a llevant. A part d'això no donaven cap dada tipològica més, ja que les fosses eren molt simples i la coberta havia desaparegut, si és que n'hi va haver mai.

L'excavació va proporcionar una colla de dades cronològiques interessants: les cambres es van aixecar cap a mitjan segle III (la qual cosa coincideix bastant bé amb la data de la fase B de la *pars urbana*), van tenir un període d'ús relativament llarg i, en ésser abandonades, l'indret es va utilitzar per col·locar-hi els enterraments, igual que passa a la zona 0 (lâm. II.1), on també hi havia hagut dependències rústegues,

per ara poc conegudes. Els estrats on eren tallades les tombes han proporcionat diversos materials ceràmics i numismàtics de final del segle IV o començament del V, però també una peça que pot arribar fins a la segona meitat del segle VI. La presència de les inhumacions, que lògicament van remoure l'estratigrafia, fa que dubtem si els materials majoritaris (associables a la data de les estances a-e i a l'etapa D de la p.u.) corresponen a la tàpia de les parets de les estances, que deurién haver estat reformades després de la fundació, o simplement a l'abandó. De totes maneres, la peça que pot datar-se del segle VI confirma les nostres expectatives sobre el prolongat període de funcionament de la vil·la.

3. Les dependències a migdia del centre de la zona 1 (lâm. VII.2)

Gairebé al final de la campanya de 1987-1988 van aparèixer altres restes de la *pars rustica*. De moment no les coneixem gens bé ja que es van trobar en el curs de sondeigs molt parcials i tampoc no podem fer cap hipòtesi sobre la planta o la funció dels àmbits, ja que els sondeigs realitzats només han servit per preparar les campanyes següents, i han consistit en diverses cales per delimitar en extensió aquesta àrea de les ruïnes. Això no obstant, s'ha vist que la potència del moment imperial és molt minsa. A sota hi ha estructures ibèriques. També s'ha comprovat l'existència d'una dependència tardana bastant gran, de forma rectangular i pavimentada amb un picadís semblant a l'*opus signinum*, que recorda ben de prop la tècnica utilitzada a l'estança c.

Quant a la cronologia, només sabem que, en un dels àmbits, tant les fundacions com els estrats superiors donen materials de la primera meitat del segle III. Suposem que els nivells més enlairats deuen correspondre a les parets de tàpia caigudes. D'aquesta manera, podem associar aquesta instal·lació concreta amb la fase B de la p.u., però per poder datar el conjunt haurem de realitzar l'excavació completa.

4. La trinxera perpendicular al mur de tancament de la *pars urbana* (lâm. II.2)

Una vegada completades aquestes investigacions, que donaven una idea prou clara del tipus i la cronologia dels vestigis de la meitat

oriental de la zona 1, vàrem emprendre altres sondeigs a la banda de migdia. Al bell mig del predi es va traçar una trinxera perpendicular al mur meridional de tancament de la *pars urbana*.

A l'extrem de tramuntana es va documentar l'existència d'un camí, ja esmentat en descriure la p.u. Partia de la paret de migdia de la residència i es dirigia en diagonal cap al sud-est, versemblantment en direcció a la zona on són les darreres dependències de la p. r. que s'han descobert parcialment. Era empedrat amb lloses de pedra calcària, que encara conserven algunes roderes. També tenia traces d'haver patit diverses reparacions, realitzades amb pedres més petites per regularitzar les empremtes deixades pels carros.

Cal relacionar aquest camí amb l'accés més antic de la *pars urbana* de la vil·la. Per aquesta raó convindria datar-lo, com a mínim, del primer quart del segle II, encara que no hem excavat a sota perquè s'ha preferit conservar-lo *in situ*. L'estrat d'amortització no ha donat gaire informació, com ja és habitual, però les reparacions —que s'han excavat— contenen ceràmiques associables amb la darrera fase de la p.u. Això vol dir que es va utilitzar fins a l'abandó de l'edifici. D'altra banda, el traçat des del nord-est cap al sud-est, a més d'indicar que el camí anava cap a les dependències rústegues, palesa que vorejava una zona d'aiguamolls que, com ara veurem, no va desaparèixer fins al segle II avançat.

5. Les obres de drenatge. Algunes consideracions sobre el medi físic

Dins la mateixa rasa, una mica més cap a migdia, es va realitzar un sondeig que va donar una estratigrafia aplicable a tot l'extrem sud-oest del solar, segons que es va comprovar en força trinxeres posteriors. Per sota de la capa superficial hi havia un estrat d'aportació al cim del qual eren les estructures del segle XVIII (en aquest cas un pou). Després va aparèixer un sòl de terra batuda, datat de final del segle IV o començament del V. Tot seguit es va trobar un rebliment de potència considerable, que començava amb un estrat d'argiles —el cim del qual potser havia estat un altre terra— i continuava amb un nivell de pedres grans, barrejades amb fragments de teules i àmfores. A sota hi havia tot de nivells alterns de graves i sorra, que s'acabaven —o, més ben dit, deixaven de poder-se documentar— en arribar a la capa d'aigua freàtica. A la base d'aquesta estratigrafia apareixia ceràmica de la segona meitat del segle II.

Aquesta successió ens il·lustra sobre la topografia original de Darró i els esforços que es van fer d'antuvi per modificar-la. Tenint en compte aquesta i altres troballes⁽²⁷⁾, suposem que en aquest indret va existir la desembocadura d'un curs fluvial, la qual formava un delta. Segurament els vestigis actuals són els torrents de Sant Gervasi i de Sant Joan. Un dels braços del corrent fluvial deuria passar per la base del turó i s'estendria cap a llevant fins a la meitat de la zona 1; potser el límit oriental era una mica més enllà de les ruïnes actuals de la *pars urbana* de la vila.

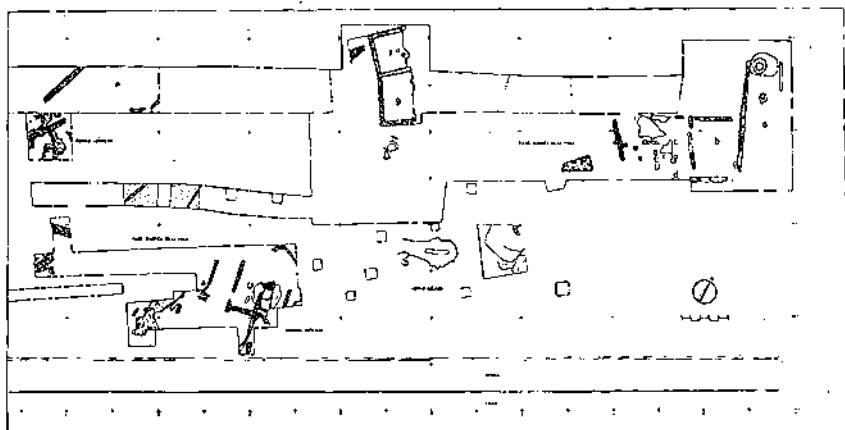
Les excavacions han demostrat que des de ben aviat (a mitjan segle IV aC) van començar els treballs per guanyar terreny al delta. Al llarg de l'etapa ibèrica més tardana van continuar i potser se'n van fer més durant el segle I, encara que de moment no tenim gaires dades. Això no obstant, sabem que, cap a l'època de Trajà, en construir-se el sector de la *pars urbana* que coneixem, el braç més occidental del delta ja era bastant ple de reblliments. Això va fer possible l'aixecament fins a la segona meitat del segle II, i l'estratigrafia esmentada abans és testimoni dels darrers treballs realitzats.

V. LA TERRISSERIA ROMANA

Es va trobar durant la campanya del 1986 i en coneixem els elements essencials. Comprèn dos grans forns rectangulars bessons, una dependència annexa i una bassa per decantar-hi les argiles utilitzades com a matèria primera.

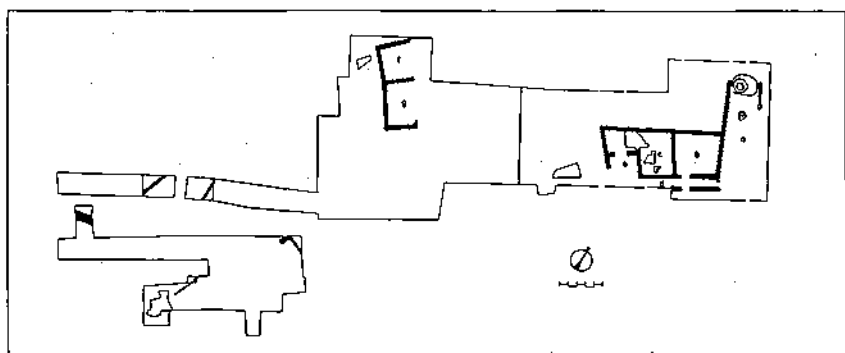
1. Els forns (làms. VIII.1, VIII.2: H1, H2)

Tenen idèntica estructura i distribució interna, si bé el que hem designat amb el núm. 2 va ésser objecte de reformes que en modificaren el funcionament. En els dos casos, la part conservada correspon a la cambra de combustió, tallada parcialment en el terreny natural, i al *praefurnium* que s'obre a la dependència annexa. Estan orientats de nord a sud, amb la portella d'alimentació de la cambra de foc a migdia, i la separació entre ells és d'1,95 metres. Les dues instal·lacions són de planta rectangular i aixecades amb tovot de 30x15x7 centímetres aproximadament. Aquest material forma els murs perimètrics i els elements de sustentació de la graella.

Planta general de les ruïnes de la pars rustica de la vil·la descobertes en la zona 1. També s'observen algunes restes ibèriques aparegudes a la rodalia.

Per a la construcció dels forns es realitzaren dues operacions. En primer lloc es va retallar el terreny natural argilós (amb el qual es devien elaborar els tovots), a continuació es va formar el perímetre inicial mitjançant totxos sense coure que, tret de la cara meridional, van ésser adossats a les argiles verges. Al costat de migdia es va aixecar un mur de maçoneria, en el qual es deixà un espai per col·locar-hi el *praefurnium*. En la cara interna d'aquest mur, s'hi van adossar les toves que configuraven el forn pròpiament dit.

Planta esquemàtica dels mateixos vestigis.

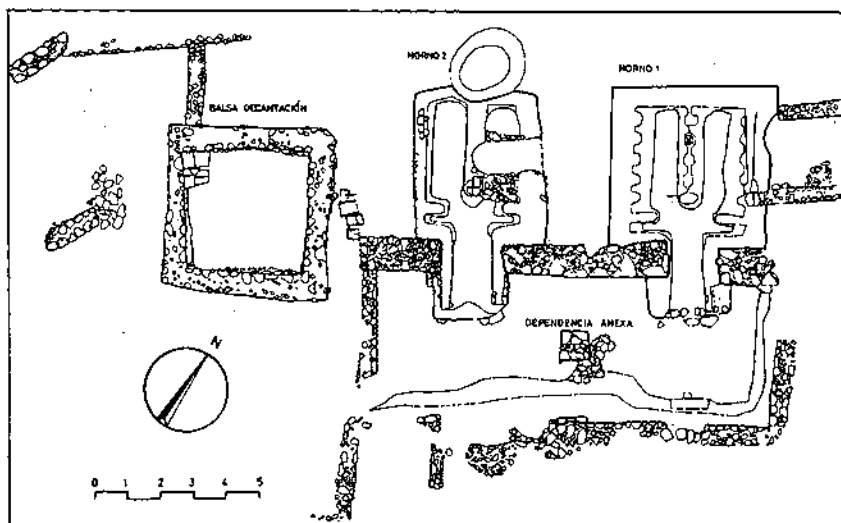
Dins la cambra de foc dels dos forns van aparèixer unes estructures construïdes amb totxos i revestiments argilosos refractaris. Es tractava d'uns estreps laterals, adossats als murs més llargs de les instal·lacions. Aquests elements es completaven amb un altre de central, en forma d'espina, adossat a la paret del fons, del qual arrencaven nous estreps orientats cap a la dreta i l'esquerra. Davant de la boca dels *praefurnia* només hi havia estreps en els murs laterals, ja que l'espina acabava una mica abans d'arribar al conducte d'alimentació. En aquest lloc es van trobar els arrencaments d'un sol arc la llum del qual era igual a l'amplada interior de la cambra i disposava d'estreps més gruixuts.

D'aquesta manera en cadascun dels forns, començant a comptar des de la boca, es trobaven els arrencaments d'un arc gran i, a continuació, les restes de cinc arcades paral·leles més petites. Aquesta disposició indica que els vestigis corresponen a la sustentació de dues fileres d'arcs paral·lels, a sobre dels quals devia haver-hi la graella, que no s'ha conservat. A més de la funció de sostenir les arcades, els elements laterals ajudaven a alinear les xemeneies que escalfaven el pis superior i permetien l'airejament del procés de combustió. També evitaven les empentes laterals de les terres a les quals es trobaven materialment enganxades les bases dels forns.

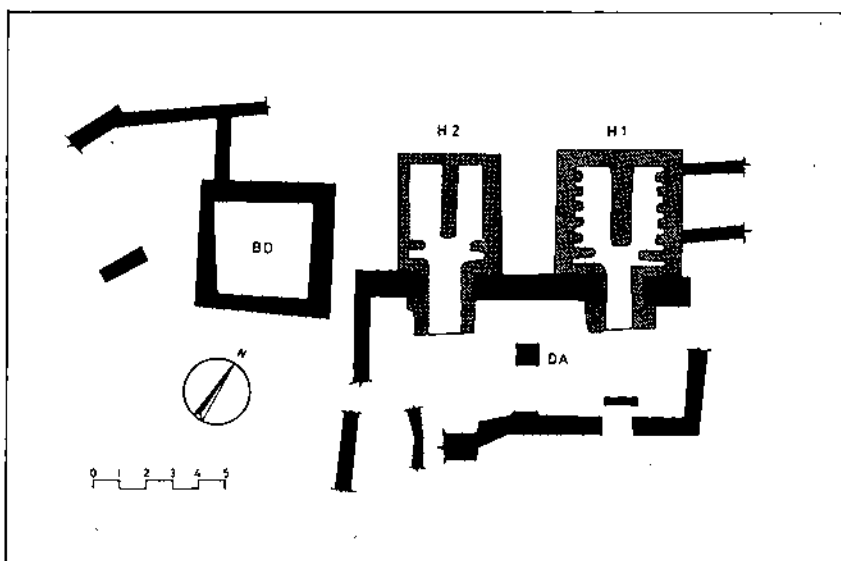
Els *praefurnia* tenien 2,37 metres de llarg per 1 metre d'amplada. L'alçada devia ésser lleugerament inferior a la de les cambres de combustió respectives. Eren de tova i el coronament consistia en una volta de mig canó (de la qual se n'han trobat els arrencaments). Exteriorment eren protegits per uns murets que alhora feien de contraforts. Al costat de l'entrada es va documentar un petit sòcol que degué servir per tancar el conducte en les darreres coccions.

El fet d'haver localitzar indicis de l'escombrera al nord de la zona excavada fa pensar que el lloc per on es carregaven les cambres de coccio era al costat oposat al dels *praefurnia*. A migdia hi havia la dependència annexa, la qual s'utilitzava per emmagatzemar combustible i recollir cendres.

Les restes trobades suggereixen que l'aparença general de tots dos ginyes era semblant, encara que el forn 2 va canviar una mica degut a unes reformes posteriors a la fundació⁽²⁸⁾, el *praefurnium* cobert amb volta donava pas a una cambra de foc rectangular. En aquest lloc hi havia els arcs que sostenien la graella. Aquest darrer element, no l'hem trobat in

Planta de les estructures conegudes de la figlina de la zona 2.

*Planta esquemàtica dels mateixos vestigis. H1, H2: forns 1 i 2;
DA: dependència annexa; BD: bassa de decantació.*

situ, però, segons els materials descoberts, deuria ésser de tovots rectangulars de 30x20 centímetres. Aquests elements tenien uns orificis per comunicar l'escalfor de la cambra de foc. Del laboratori de cocció, no se n'ha conservat cap resta, però suposem que era de totxo i cobert amb cúpula o volta.

2. La dependència annexa (làms. VIII.1, VIII.2: DA)

Al sud dels forns es va trobar un recinte rectangular construït amb maçoneria lligada amb fang. Els costats menors es trobaven orientats de nord a sud. A tramuntana hi havia els *praeurnia* descrits abans, i al sud, una porta. Aquesta dependència servia per protegir els esmentats conductes d'alimentació, per emmagatzemar-hi la llenya i per dipositar-hi la cendra després de netejar les cambres de combustió. El paviment era el terreny verge retallat per tal de posar-lo al mateix nivell que l'interior de les cambres de foc dels forns. Els murs es trobaven en una cota més enlairada, per sobre de les argiles naturals; això va fer que la porta tingués un graó intern. La coberta suposem que era de *tegulae* i *imbrices* sostenides per encavallades, les quals recolzaven sobre les parets perimètriques, un pilar central i una pilastra adossada al mur de migdia.

3. La bassa de decantació (làms. VIII.1, VIII.2: BD)

Al nord-oest dels forns es va descobrir un recinte gairebé quadrat. Les parets eren molt matusseres, construïdes amb reble i morter de calç, i la cara externa no era vista perquè estava adossada al terreny. A l'interior, concretament a l'angle nord-oest, hi havia tot de *tegulae* posades planes que semblaven graons. El paviment era de terra batuda i els murs eren emblanquinats amb calç i presentaven una rebava a l'alçada del terra. Els reblliments descoberts indiquen que es tractava del lloc per depurar les argiles que apareixen en aquesta zona del subsòl del jaciment.

4. La producció (làm. IX)

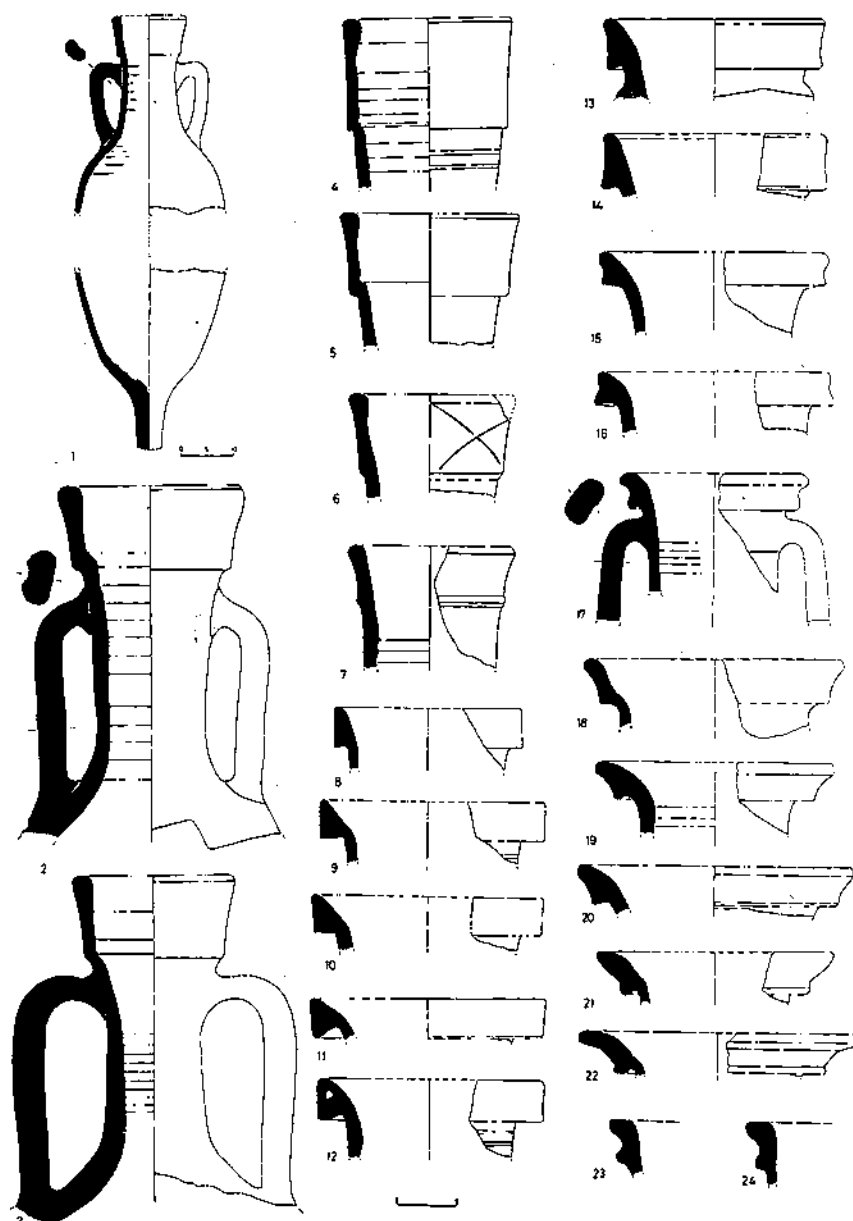
La *figlina* de Darró va manufacturar àmfores de les formes Pascual 1, Dr. 7-11 i Dr. 2-4. Del primer i el segon tipus, en tenim fragments prou eloqüents per determinar la tipologia sense cap dubte. En canvi, del tercer per ara només posseïm llavis i alguna nansa de colze. Tot i que

segurament aquests fragments probablement s'hauran d'associar a la forma que hem dit, no constitueixen exemplars gaire típics.

La presència d'àmfores Pascual 1 als jaciments de la costa catalana es coneix molt bé⁽²⁹⁾. No passa el mateix amb el tipus Dr. 7-11, encara que hi ha diversos exemples de la producció al litoral oriental de la Tarracoenense⁽³⁰⁾. La forma Dr. 2-4 és prou abundant a Catalunya⁽³¹⁾. Tots els envasos de Darró presenten trets molt peculiars. En primer lloc, la pasta s'assembla molt a la que apareix en les manufactures més antigues pròpies del jaciment, ceràmiques ibèriques i una hipòtica imitació d'àmfores púnico-abusitanes⁽³²⁾; segons els casos, encara que sense vinculació directa amb una o altra forma, la pasta pot ésser beix, rosada, groga, verdosa o bicolor, combinant els anteriors tons. El desgredant és molt fi, de partícules blanques, rogenques i mica daurada, les quals s'aprecien difícilment a simple vista. Aquests caràcters tecnològics s'allunyen dels que identifiquen, per exemple, la major part de les àmfores de la regió laietana, les més conegudes⁽³³⁾.

L'altra particularitat dels envasos de Darró és la morfologia. Les àmfores Pascual 1 són formalment típiques, tot i que els llavis resulten força heterogenis (lâm. IX.1-7). Les vores del tipus Dr. 2-4 (lâm. IX.8-14) són encara més poc comunes i recorden les formes Dr. 28-30. De totes maneres, en no haver trobat fins ara cap fragment de fons o nansa d'aquesta darrera classe d'àmfores —molt característiques, per cert— podem descartar aquesta filiació⁽³⁴⁾. Pel que fa al tipus Dr. 7-11 (lâm. IX.15-24), l'abundor és eloqüent i la identificació no planteja cap problema. Per acabar, cal esmentar la troballa fa uns anys d'una àmfora de fons pla dins un abocador. Aleshores vam pensar que també era un producte local, però ara en tenim dubtes, en no haver-ne localitzat cap més durant l'excavació dels forns. D'altra banda, l'únic paral·lel que coneixem prové d'un derelict bastant tardà⁽³⁵⁾.

Quant a la cronologia de les àmfores i al taller, la successió estratigràfica no hi ajuda gaire, ja que no s'ha trobat cap fragment de ceràmica fina en els estrats d'abandó ni en els de la primera etapa d'ús. La fundació és impossible de comprovar perquè, com es recordarà, totes les estructures són tallades al terreny verge sense cap trinxera. Malgrat tot, la datació dels diversos tipus d'àmfores fa pensar que la *figlina* hauria pogut començar a funcionar cap al 30 aC i prolongar l'activitat fins al final del segle 1 dC aproximadament.

*Alguns exponents dels tipus d'àmfora produïts a la terrisseria del segle I:
1-7, Dr.-Pascual 1; 8-14, Dr. 2-4 (?); 15-24, Dr. 7-11.*

Al sector de la bassa de decantació han aparegut algunes ceràmiques de la segona meitat del segle III, però això indica una reutilització concreta d'aquest indret, ja que al subsòl de l'aula de l'*oecus* va aparèixer un estrat amb molts fragments d'àmfores i parets de forn, ja amortitzades a l'època de Trajà (supra: 11.4).

NOTES

- (1) Coroleu, 1979, 29-34.
- (2) Ibid.; Almagro, Serra, Colominas, 1945: 230.
- (3) Ibid.
- (4) Ibid: 29-30; CIL, II, 4.444; un estudi recent a: Castellano, 1986.
- (5) Ferrer Soler, 1944; id., 1947-1948; id., 1955
- (6) Arribas, 1956. Id., 1959.
- (7) P.e.: Tovar, Blázquez, 1975: 137.
- (8) Un resum dels resultats de les prospeccions a: López Mullor, 1986: 138-142. Pel que fa a la catalogació dels jaciments de la contrada, a part de basar-nos en els meritoris treballs d'estudiosos vilanovins, hem recollit la sistematització general duta a terme pel nostre benvolgut col·laborador, recentment desaparegut, Llibert Piera i Fibla.
- (9) Primera notícia de la producció d'àmfores: López Mullor, Ferrer Martí, 1982 d.; més precisions: López Mullor, 1989 b; descripció de la *figlina*: López Mullor, Fierro, 1987; id., 1988 b.
- (10) Ferrer Martí, 1978; més informació: López Mullor, Ferrer Martí, 1982 a; id., 1984.
- (11) López Mullor, Fierro, 1988 c.
- (12) *Sobre la actividad vitivinícola en Vilanova*: Virella, 1978
- (13) López Mullor, Fierro, 1988 c.
- (14) Arribas, 1959: 325-328.
- (15) Donarem a conèixer aquest treball en conjunt ben aviat, però de moment s'han estudiat diverses menes de material: López Mullor, Ferrer Martí, Mormeneo, 1981; López Mullor, Ferrer Martí, 1982 d; López Mullor, 1980; id., 1986; id., 1989 a; id., 1989 b; Clua, 1989; Gumà, 1990.
- (16) El 1982 es van fer algunes cales de prospecció que afectaren estructures imperials. També es va realitzar una intervenció d'urgència quan es van col·locar les canonades de servei per a l'escola Llebeig, situada al nord-est del conjunt.
- (17) López Mullor, Fierro, 1987; id., 1988 a; id., 1988 b.

- (18) Clua, 1989.
- (19) Castellano, 1986.
- (20) López Mullor, 1986; 136-137.
- (21) López Mullor, en premsa.
- (22) Fernández Castro, 1982: 163, figs. 38, 92 A, plànol 37.
- (23) Ibid.: 123-124, 163-164, figs. 87 D, 92 C, plànol 46.
- (24) Ibid.: 126-128, 158, figs. 87 G, 91 E, plànol 26.
- (25) Ibid.: 83, 155-158, figs. 82 E, 91 B, plànol 20.
- (26) Ibid.: Sàdaba: 98-100, fig. 83 D, plano 59; Almenara de Adaja: 102-104, 186-188, 279, figs. 8, 84 A, 97 D, plano 7; Aguilafuente: 104-105, 186-188, 279, figs., 5, 84 C, 97 B.
- (27) López Mullor, Fierro, 1988 c.
- (28) Les modificacions van consistir en l'obertura d'una xemeneia gran de planta circular, immediatament al nord de la cambra de foc, i en la reparació dels estreps -i, en conseqüència, dels arcs- que sustentaven la graella, la qual segurament també va patir algun canvi. Per últim, el segle XVIII es va perforar un pou a l'est del giny, el qual va afectar força la paret d'aquest costat i va desfigurar la planta general.
- (29) Aquest tipus es va donar a conèixer a: Pascual, 1962; síntesi sobre la producció al Maresme: Miró, 1982-1983: 229-231; un bon repertori de treballs sobre el tema al simposi El Vi a l'Antiguitat.
- (30) Tivissa (Tchernia, 1971, fig. 18; Nolla, Padró, Sanmartí, 1979; id. 1980), Cervera del Maestrat (Borràs, 1988), Xàvia (Aranegui, 1981: 533-534). A can Tintorer, el Papiol, hi podria haver hagut una altra producció: Julià et alii, 1989: 289-294. A les excavacions que un de nosaltres duu a cap al centre productor de Sant Boi de Llobregat també han aparegut alguns fragments de Dr. 7-11, però ara és massa aviat per associar-los a les formes locals Pascual 1 i Dr. 2-4.
- (31) Difusió: Pascual 1977; Crosi-Sciallano, Liou, 1985: 148-152, Liou, 1987 i diverses referències en el simposi El Vi a l'Antiguitat.
- (32) López Mullor, 1989 b.
- (33) Això no obstant, hi va haver centres de producció que van utilitzar pastes grogues: v.gr. Sant Boi de Llobregat (Pascual, 1977: 50); can Pedrerol de Baix, Castellbisbal (Ibid.: 51); Can Tintorer, el Papiol (Ibid.: 53, Julià et alii, 1989: 291); Badalona (Ibid.: 59); Can Collet, Llinars del Vallès (Ibid.: 67); Barcelona (Granados, Rovira, 1987: 128 s.). També fora d'aquesta àrea a: Reus (Tchernia, 1971: 59) i Llafranc (Nolla, Canes, Rocas, 1982: 170).
- (34) Aquests productes solen ser gàl·lics i l'estudi és molt avançat (Montans: Lequément, 1983: 499-501; Aspiran: Tchernia, 1971; Genty, Fiches, 1978; síntesi a: Laubenheimer, 1985), però també es van manufacturar a certs tallers hispànics, p.e. Santa Maria de les Feixes, Cerdanyola (Pascual, 1977: 68-69); Llafranc (supra); Mas d'Aragó, Cervera del Maestrat (supra); l'Almadrava, Dènia (Gisbert, 1987: 112, fig. 2). Les vores que presentem també s'assemblen a les del tipus PE 25, sistematitzat a Ramón, 1981: 113-116, i donat a conèixer abans per Cerdà amb el nom de *Dressel 1 provincial*. La

cronologia d'aquestes manufactures i les nostres és molt similar, però potser la semblança ve del fet que les dues parteixen d'un mateix model.

- (35) Publicació de la troballa: López Mullor, Ferrer Martí, 1982 d; J. Miró (1988, 27.1) se'n va fer ressò i va donar la forma com a local; Beltrán Lloris recull el mateix i esmenta el tipus d'en Miró (1990, fig. 115, núm. 995). Això no obstant, de moment no podem continuar sostenint aquest origen, el qual vam proposar nosaltres mateixos, en donar a conèixer la peça. En primer lloc, ja s'ha dit, per no haver trobar cap altre fragment i, en segon lloc, per la semblança d'aquesta àmfora amb les que es van localitzar al derelict Sud Lavezzi 1 (Liou, 1982: 440-444, figs. 1.5, 2.5), i es van publicar molt poc després d'haver aparegut el nostre article. Aquests materials es van datar del segle IV o començament del V, la mateixa cronologia d'un segon lot de fragments que també és reflectit a la nostra publicació de referència. Tenint en compte que totes les peces esmentades procedien d'un sondeig incontrolat, obert per col·locar una canonada d'aigua, i que les ceràmiques ens van arribar a mans exemptes del més mínim context, l'àmfora que ens ocupa podria pertànyer molt bé al lot baix-imperial. Per tot aixòensem que, si noves troballes aclaridores no demostren el contrari, aquest envàs podria ser un paral·lel del material trobat al derelict cors i, per tant, s'hauria de datar dels segles IV-V i procediria de Lusitània, segons que proposa Liou.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M.; SERRA RÀFOLS, J.C.; COLOMINAS, J., 1945: *Carta arqueológica de España*. Barcelona . Madrid.
- ARANEGUI, C., 1981: «La producción de ánforas en el País Valenciano, estado de la cuestión». *Archivo de Prehistoria Levantina*, XVI: 529-538.
- ARRIBAS, A., 1956: «La primera campaña de excavaciones en el poblado ibérico y la 'villa' romana de Adarró». *Boletín del Centro de Estudios de la Biblioteca-Museo Víctor Balaguer*, IV: 23-48.
- 1959: «El poblado ibérico y la villa romana de Adarró (Villanueva y Geltrú)». *Ampurias*, XX: 323-329.
- BELTRÁN LLORIS, M., 1990: *Guía de la cerámica romana*. Saragossa.
- BORRÀS, C., 1988: «Mas d'Aragó, Cervera del Maestrat, Baix Maestrat». *Memòries arqueològiques de la Comunitat Valenciana 1984-1985*. València: 147-151.

- CASTELLANO, A., 1986: «La inscripción votiva romana del turó de Sant Gervasi». *Memòria 1984*: 148-150.
- CLUA, M., 1989: «Les monedes trobades a les excavacions de l'establiment ibèric i la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú) durant els darrers anys». *Miscel·lània Penedesenca*, XIII.
- COROLEU, J., 1989: *Historia de Villanueva y Geltrú*. Vilanova i la Geltrú (2a. ed.).
- CORSI-SCIALLANO, M.; LIOU, B., 1985: *Les épaves de Tarraconaise à chargement d'amphores Dressel 2-4*. *Archaeonautica*, 5. París.
- FERNÁNDEZ CASTRO, M.C., 1982: *Villas romanas en España*. Madrid.
- FERRER SOLER, A., 1944: «Restos de una villa romana en Villanueva y Geltrú». *Ampurias*, VI: 334-336.
- 1947-1948: «El poblamiento ibérico del Panadés y extensiones». *Ampurias*, IX-X: 272-286.
- 1955: «Prospecciones en yacimientos romanos de Sitges y Villanueva y Geltrú». *AEArq*, XXVIII: 174-179.
- FERRER I MARTÍ, A., 1978: «El poblament ibero-romà de Darró de nou al descobert». *IA*, 26: 24-28.
- GRANADOS, J. O.; ROVIRA, C., 1987: «Tres nous centres de producció d'àmfores a l'ager de la Colònia Barcino». *El vi a l'antiguitat*: 126-132.
- GENTY, P.-Y.; FICHES, J.-L., 1978: «L'atelier de potiers gallo-romains d'Aspiran (Hérault). Synthèse des travaux de 1971 à 1978». *Figlina*, 3: 71-92.
- GISBERT, J.A., 1987: «La producció de vi al territori de Dianium durant l'Alt Imperi: el taller d'àmfores de la vil·la romana de l'Almadrava (Setla-Mirarosa-Miraflor)». *El vi a l'antiguitat*: 104-118.
- GUMÀ, M., 1990: *Ceràmiques importades a la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú): africanes, gàl·liques i corínties*. Barcelona, Memòria de Llicenciatura (inèdita), Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història.

- JULIÀ, M. et alii, 1989: «La vil·la romana de Can Tintorer (el Papiol)». *Baix Llobregat*: 286-302.
- LAUBENHEIMER, F., 1985: *La production des amphores en Gaule Narbonnaise*. París.
- LEQUÉMENT, R., 1983: «Circonscriptions de Midi-Pyrénées, Montans». *Gallia*, 41: 499-501.
- LIOU, B., 1982: «Direction des recherches archéologiques sous-marines. Corse du Sud». *Gallia*, 40: 437-454.
- 1987: «L'exportation du vin de Tarraconaise d'après les épaves». *El vi a l'antiguitat*: 271-284.
- LÓPEZ MULLOR, A., 1980: «Una peculiar producció de paretes fines en la costa catalana». *Rivista di Studi Liguri*, XLVI: 33-40.
- 1986: «Establiment ibèric i romà de Darró». *Memòria 1984*: 113-142.
- 1989 a: *Las cerámicas romanas de paredes finas en Cataluña*, 2 vols., Diputació de Barcelona. Barcelona (2a. ed. Saragossa, 1990).
- 1989 b: «Nota preliminar sobre la producció anfòrica de Darró, Vilanova i la Geltrú (Barcelona)». *Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de Lezoux*. Marsella: 109-122.
- En premsa: «Retrobament d'una inscripció romana a la vil·la del castell de Castelldefels». *Baix Llobregat*.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FERRER MARTÍ, A., 1982 a: «Avanç dels resultats de les excavacions a l'establiment ibèric i romà de Darró (1977-1981)». *Butlletí del Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer*. 177-198. Id. en llengua castellana a *Homenaje a M. Almagro Basch*, III. Madrid, 1984: 109-119.
- 1982 b: «Darró o Adarró o Aderró. Vilanova i la Geltrú». *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona: 342-344.
- 1982 c: «Notes d'Arqueologia de Catalunya, Vilanova i la Geltrú». *IA*, 38: 47-49.

- 1982 d: «Hallazgos anfóricos en el establecimiento ibérico y romano de Darró (Vilanova i la Geltrú)». *IA*, 39: 82-89.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FERRER MARTÍ, A.; MORMENEO, LL., 1981: «Materials superficials recollits al poblat ibero-romà de Darró (Vilanova i la Geltrú)» *Butlletí del Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer*, s/n: 123-140.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO MACÍ, X., 1987: «Les excavacions al conjunt de Darró durant l'any 1986». *Primera Edició* (Vilanova i la Geltrú), 1: 5-12.
- 1988 a: «La campanya d'excavacions de 1987 a l'assentament ibèric i la vil·la romana de Darró». *Primera Edició* (Vilanova i la Geltrú), 2.
- 1988 b: «Darreres intervencions a l'assentament ibèric i la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú, Garraf)». *Tribuna d'Arqueologia 1987-1988*. Barcelona: 53-68.
- 1988 c: «L'època ibèrica a Darró, Hipòtesis i evidències proporcionades per les darreres excavacions». *Miscel·lània Penedesenca*, XI: 37-68. Id. en llengua castellana a *Espacio, Tiempo y Forma*, 1, sèrie II. Historia Antigua (Homenaje al profesor Eduard Ripoll Perelló): 117-142.
- MIRÓ, J., 1982-1983: «La producció d'àmfores al Maresme: una síntesi». *Lletània*, 2-3: 238-244.
- 1988: *La producción de ánforas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I aC-I dC)*, BAR, 473. Oxford.
- NOLLA, J.M.; CANES, J.M.; ROCAS, X.; 1982: «Un forn de terrissa a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà). Excavacions 1980-1981». *Ampurias*, 44: 147-183.
- MOLLA, J.M.; PADRÓ, J.; SANMARTÍ, E., 1989: «Algunes consideracions sobre el forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)». *IA*, 30: 151-153.
- 1980: «Exploració preliminar del forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)». *Cypsela*, III: 193-218.
- PASCUAL, R., 1962: «Centros de producción y difusión geográfica de un tipo de ánfora». *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Zaragoza: 334-335.

- 1977: «Las ánforas de la Layetania». *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores*. Roma: 67-68.
- RAMÓN, J., 1981: *La producción anfórica púnico-ebusitana*. Eivissa.
- TCHERNIA, A., 1971: «Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au debut de l'Empire». *AEArq*, 44: 38-85.
- TOVAR, A.; BLÁZQUEZ, J.M., 1975: *Historia de la Hispania romana. La península Ibérica desde el 218 aC hasta el siglo V*. Madrid.
- VIRELLA, A., 1978: «De quan Vilanova i la Geltrú era un empori del vi». *Miscel·lània Penedesenca*: 205-240.

ABREVIATURES

AEArq: Archivo Español de Arqueología.

Baix Llobregat: I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat. Castelldefels, 1989 (pre-actes, manquen algunes comunicacions).

El vi a l'antiguitat: El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç en el Mediterrani Occidental. Badalona, 1987.

IA: Informació Arqueològica.

Memòria 1984: Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona. Memòria 1984. Barcelona, 1986.

